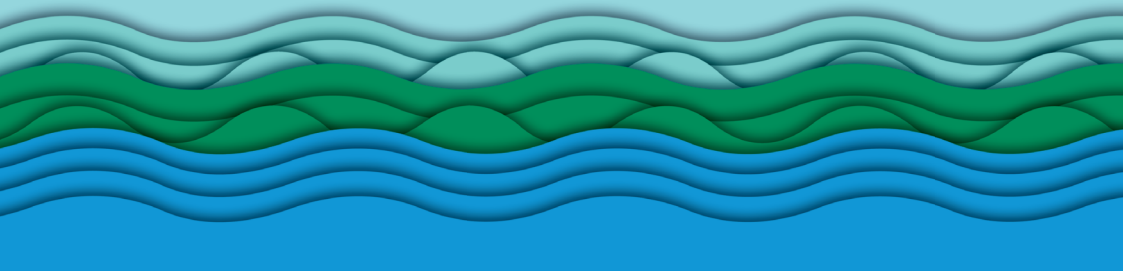

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ТА ДОВКІЛЛЯ

Міжнародна благодійна організація «Екологія – Право – Людина»

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ТА ДОВКІЛЛЯ

ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК

Львів • 2021
Компанія «Манускрипт»

УДК 502.1:305(477)

К 61

Авторка: *Маріанна Колодій*

Редакторка: *Олена Кравченко*

М. Колодій

К 61 Гендерний підхід та довідля: практичний посібник / М. Колодій [за заг. ред. О. Кравченко]. Львів : «Компанія “Манускрипт”», 2021. 72 с.

ISBN 978-966-2400-96-0

Цей посібник підготовлено в рамках реалізації Проекту «Зміцнення екологічної демократії в Україні», що реалізується МБО «Екологія–Право–Людина» за фінансової підтримки Фонду демократії ООН.

Посібник «Гендерний підхід та довідля» буде корисним для фахівців у галузі захисту навколишнього природного середовища, екологів, публічних управлінців органів державної влади та органів місцевого самоврядування, експертів з гендерних питань, викладачів та здобувачів закладів освіти.

УДК 502.1:305(477)

Публікація видана за підтримки Фонду демократії ООН

© М. Колодій, 2021

© МБО «Екологія–Право–Людина», 2021 Посібник «Гендерний підхід та довідля». Всі права застережені. Вітається широке використання матеріалів. При будь-якому використанні видання «Гендерний підхід та довідля» посилання на джерело є обов'язковим. Матеріали видання не можуть бути використані з ціллю отримання прибутку загалом чи частково у жодній формі, в електронному чи друкованому варіанті, у тому числі — у вигляді фотокопії.

ISBN 978-966-2400-96-0

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Частина 1. Що таке гендерна рівність?.....	6
Частина 2. Які нормативно-правові документи регламентують забезпечення гендерної рівності в Україні?.....	10
Частина 3. Що таке гендерний підхід?	14
Частина 4. Гендерний підхід як складова діяльності у сфері охорони довкілля	17
Частина 5. Ролі жінок та чоловіків у захисті довкілля	20
Частина 6. Особливості застосування гендерного підходу за напрямки роботи у сфері охорони довкілля	28
6.1. Гендерний підхід та захист навколишнього середовища.....	28
6.2. Гендерний підхід та відновлення стану навколишнього середовища	30
6.3. Гендерний підхід та біорізноманіття.....	32
6.4. Гендерний підхід та зміна клімату.....	38
6.5. Гендерний підхід і вода	43
6.6. Гендерний підхід та деградація земель	47
6.7. Гендерний підхід та використання відходів	51
Висновки.....	54
Основні поняття та категорії	56
Нормативно-правові документи	65

ВСТУП

Соціальні ролі та поведінка жінок і чоловіків щодо довкілля суттєво різняться. Навіть порівняно простий гендерний розподіл праці впливає на взаємодію жінок і чоловіків та/або їх груп із довкіллям. Наприклад, якщо чоловіки, переважно, зайняті заготівлею дров та ділової деревини, а жінки — збиральництвом недеревинних продуктів лісу (гриби, ягоди, трави та ін.), то їх досвід та екологічні знання дуже відрізняються. Тобто, як наслідок, вони сприймають довкілля із різних, часом протилежних, точок зору.

На довкілля впливають найрізноманітніші культурні, соціальні та економічні структури і процеси. Як наслідок, жінки та чоловіки та/або їх групи мають різний доступ до природних ресурсів та різні можливості їх використання.

Гендерні відносини впливають на розвиток сімей, громад, регіонів та держав. Це також впливає на процедури прийняття рішень та управління ресурсами. Взаємодія між жінками, чоловіками та довкіллям диференціюється за їх ролями, потребами, можливостями обов'язками та владними відносинами.

Гендерна нерівність впливає на збалансоване управління природними ресурсами. Деградація навколишнього середовища та зміна клімату, як правило, збільшують гендерні розриви. Втручання у природне навколишнє середовище не є гендерно нейтральною діяльністю, а тому матиме різні наслідки для жінок і чоловіків та/або їх груп.

Метою даного посібника є формування цілісного уявлення про сутність, зміст та особливості застосування гендерного підходу до питань впливу на довкілля, збереження навколишнього природного середовища, екологічної безпеки тощо.

Завдання посібника:

- 1) ознайомити з сутністю та складовими гендерного підходу;
- 2) сформуванню уявлення про значення гендерної рівності у розвитку суспільства, впливі на довкілля та збереженні навколишнього природного середовища;

- 3) ознайомити із змістом нормативно-правових документів, що регламентують забезпечення гендерної рівності в Україні;
- 4) ознайомити з особливостями застосування гендерного аналізу до питань впливу на довкілля та збереження навколишнього природного середовища;
- 5) розкрити зміст гендерних розривів у доступі та використанні природних ресурсів довкілля;
- 6) показати, що гендерна статистика може бути ефективним інструментом гендерного аналізу та оцінки впливу на довкілля.

Посібник буде корисним для фахівців у галузі захисту навколишнього природного середовища, екологів, публічних управлінців органів державної влади та органів місцевого самоврядування, експертів з гендерних питань, викладачів та здобувачів закладів освіти.

За результатами опрацювання посібника можна дізнатися:

- про зміст та значення гендерної рівності і гендерного підходу у сфері збалансованого розвитку та захисту довкілля;
- про норми та вимоги законодавства, щодо забезпечення гендерної рівності в Україні;
- про те як використовувати дані гендерної статистики для оцінювання впливу на довкілля;
- про те як гендерно чутливі ініціативи та заходи можуть впливати на довкілля, збереження навколишнього природного середовища та екологічну безпеку.

ЧАСТИНА 1

ЩО ТАКЕ ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ?

Відповідно до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: «гендерна рівність — це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства»¹. Ключовим аспектом розуміння гендерної рівності є забезпечення рівності не тільки прав, але й можливостей жінок та чоловіків. Рівні права жінок і чоловіків — відсутність обмежень або привілеїв за ознакою статі. Рівні можливості — рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Гендерна рівність є однією з умов забезпечення суспільного розвитку. В цілому реальна, а не формальна рівність визнається однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства, зобов'язання щодо забезпечення якої закріплено міжнародними нормами й стандартами у сфері прав людини. Усі основні договори у сфері прав людини забороняють дискримінацію за ознакою статі/гендерною ознакою безвідносно того, чи передбачено реалізацію прав, гарантованих відповідним міжнародним документом, без дискримінації або ж право не бути дискримінованим передбачено як самостійна норма².

Дискримінація за ознакою статі — ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або при-

---

¹ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

² Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, від 4 листопада 1950 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

пущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»³, крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

На підставі ст. 7 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»⁴ і ст. 9 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»⁵ визначено інституції (суб'єкти) забезпечення гендерної рівності в сфері публічного управління, зокрема: Президент України; Верховна Рада України (Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнародних відносин); Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Кабінет Міністрів України; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення гендерної рівності — Міністерство соціальної політики України; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, визначені в їх складі уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення гендерної рівності та громадські об'єднання.

Впроваджуючи механізми забезпечення рівноправності жінок і чоловіків, треба усвідомлювати, що створення і функціонування лише правових механізмів є недостатнім. Для того щоб гендерна рівність стала таким же пріоритетом політики, як економічна, соціальна і екологічна політики, необхідно щоб вона була інтегрована у всі напрями діяльності органів влади.

Статтями 12, 13 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції:

- забезпечують надання жінкам і чоловікам рівних прав та можливостей;

---

³ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

⁴ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

⁵ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

- здійснюють виконання загальнодержавних та регіональних програм з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- створюють умови для поєднання жінками і чоловіками професійних і сімейних обов'язків;
- забезпечують доступні соціально-побутові послуги, включаючи догляд за малолітніми дітьми, організацію дошкільного виховання та забезпечення дитячого дозвілля;
- провадять просвітницьку діяльність з питань гендерної рівності;
- співпрацюють з об'єднаннями громадян щодо забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків;
- подають пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- сприяють науковим розробкам у сфері гендерних досліджень;
- дотримуються принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у своїй діяльності.

Органи публічної влади (органи державної влади та органи місцевого самоврядування) можуть утворювати консультативно-дорадчі органи, призначати радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Уповноважені особи (координатори), на яких покладено функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, у межах своїх повноважень організують роботу відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування у таких напрямках:

- урахування принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у відповідній сфері діяльності;
- проведення аналізу стану забезпечення гендерної рівності та вивчення доцільності застосування позитивних дій з метою подолання асиметрії, дисбалансу, що складаються на відповідній території чи в галузі;
- співробітництва з об'єднаннями громадян, узагальнення інформації, яка надходить від них щодо моніторингу стану дотримання рівності жінок і чоловіків, та спільного вироблення шляхів усунення дискримінації за ознакою статі;
- здійснення постійної інформаційно-пропагандистської діяльності щодо ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі;
- вжиття заходів, спрямованих на формування гендерної культури населення;
- організації прийому громадян з питань дискримінації за ознакою статі;

- розгляду та аналізу звернень громадян з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, вивчення причин, що їх зумовлюють;
- навчання працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань гендерної проблематики;
- вжиття заходів щодо усунення проявів дискримінації за ознакою статі.

Отже, гендерна рівність передбачає забезпечення реалізації конституційно гарантованих громадянам рівних політичних, економічних, соціальних, громадянських прав і свобод щодо рівноправної участі жінок і чоловіків в управлінні державними справами, обрання ними та їх самих до органів публічної влади, усунення гендерних бар'єрів та усталених стереотипів щодо участі жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, процесів ухвалення рішень, їх виконання, моніторингу та оцінювання.

ЧАСТИНА 2

ЯКІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ?

Правове забезпечення гендерної рівності у публічному управлінні в Україні здійснюється нормативно-правовими актами, які умовно можна об'єднати у три групи:

- 1) нормативно-правові документи наднаціонального рівня (міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковано Україною);
- 2) нормативно-правові документи національного рівня (національні нормативно-правові акти);
- 3) нормативні документи місцевого рівня (нормативно-правові акти, які прийняті регіональними та місцевими органами публічної влади).

Наднаціональний рівень правового забезпечення гендерної рівності складають міжнародні документи, які є доктринальною правовою основою забезпечення гендерної рівності в Україні. Сюди належать: Загальна декларація прав людини (1948 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1973 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1973 р.); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1999 р.); Пекінська Платформа Дій та Пекінська декларація (1995 р.); Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад (2006 р.); Європейська соціальна хартія (2006 р.), Цілі сталого розвитку (2015 р.) та інші.

Другий, національний рівень правового забезпечення гендерної рівності, складають Конституція України, законодавчі та підзаконні (нормативно-правові) акти, що регулюють правові відносини щодо гендерної рівноправності між чоловіками та жінками в Україні. Зокрема:

1. Конституції України⁶, яка гарантує, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» (стаття 24). Стаття 3 Конституції України закріплює рівність жінок та чоловіків в усіх сферах життя. Частина третя ст. 24 Конституції України безпосередньо присвячена подоланню дискримінації стосовно жінок в Україні та наголошує на тому, що рівність прав жінок і чоловіків забезпечується наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній та культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї.
2. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року⁷. Закон визначає основні напрями державної гендерної політики, органи влади, відповідальні за її реалізацію, структурні елементи політики з метою забезпечення паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життя. Завдяки цьому Закону Україна почала системно розбудовувати національний механізм утвердження гендерної рівності.
3. Закон України «Про засади запобігання та протидію дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року⁸. Закон встановлює засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. У документі визначені основні форми дискримінації, запровадження принципу недискримінації в законодавстві України, встановлення заборони дискримінації з одночасним визначенням дій, які не вважаються дискримінацією, визначення суб'єктів, наділених повноваженнями щодо запобігання та протидії дискримінації, впровадження антидискримінаційної експертизи, обов'язкової для проектів законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади.

---

⁶ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

⁷ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

⁸ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

4. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 січня 2018 року⁹, в якому запропоновано інноваційний підхід щодо протидії домашньому насильству, подано визначення домашнього насильства та закріплено механізм реагування на його випадки. З 11 січня 2019 року у Кримінальному кодексі України запроваджено статтю 126-1 «Домашнє насильство», за порушення якої передбачено настання кримінальної відповідальності (покарання у вигляді позбавлення волі строком до 2 років).
5. Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року від 11 квітня 2018 року¹⁰, спрямована на укріплення інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності з комплексним підходом до подолання інституційних обмежень у сфері гендерної рівності.
6. Національний план дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року від 5 вересня 2018 року¹¹. Основною метою акту є подолання всіх форм дискримінації щодо жінок та дівчат, зниження рівня гендерно зумовленого насильства, забезпечення запобігання його проявам та своєчасній допомозі постраждалим, проведення широких інформаційних кампаній з підвищення правової обізнаності, покращення доступу дівчат та жінок до освітніх, медичних, правових та соціальних послуг тощо.

---

⁹ Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

¹⁰ Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 року № 273. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-p#Text>

¹¹ Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2018 р. № 634-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2018-p#Text>

Третій рівень, місцевий рівень правового забезпечення гендерної рівності в Україні складають нормативно-правові акти, що регулюють відносини гендерної паритетності на регіональному та місцевому рівнях публічного управління, а саме розпорядження голів місцевих державних адміністрацій, рішення органів місцевого самоврядування, які затверджують (схвалюють) відповідні програми, плани, заходи тощо.

В Україні сформовано трирівневу систему інституційного та нормативно-правового забезпечення гендерної рівності. У межах цієї трирівневої системи здійснюється інституційно-правове регулювання суспільних правовідносин щодо забезпечення гендерної рівності у суспільстві, належного планування та ефективного реалізації гендерної політики в Україні.

ЧАСТИНА 3

ЩО ТАКЕ ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД?

Поняття «гендерний підхід» є порівняно новими і активно використовуються з другої половини ХХ століття. Ідеї про рівноправність жінок та чоловіків дуже повільно здобували визнання та поширювалися у суспільстві, хоча сама ідея рівності всіх людей є відомою вже дуже давно. Лише з першої половини ХХ століття законодавство окремих держав, під впливом масових суспільних рухів зазнало змін і почало приділяти увагу питанням захисту прав різних груп жінок, дітей, молоді, людей похилого віку, людей з особливими потребами тощо. У цей час формується й поняття «гендерного підходу» та розуміння необхідності його впровадження до різноманітних сфер життєдіяльності суспільства.

Згідно з визначенням Організації Об'єднаних Націй цілеспрямоване застосування гендерного підходу — це «...процес оцінювання того, які наслідки матиме для жінок та чоловіків здійснення будь-якого планованого заходу, включаючи впровадження законодавства, стратегічної політики та програм в усіх сферах і на всіх рівнях. Цілеспрямоване впровадження гендерного підходу означає обов'язкове врахування інтересів та досвіду як жінок, так і чоловіків під час розробки, впровадження, моніторингу та оцінювання стратегічних заходів і програм у всіх політичних, економічних та соціальних сферах, щоб забезпечити одержання чоловіками та жінками однакової вигоди від реалізації цих заходів і програм та ліквідувати будь-яку нерівність»¹².

Застосування гендерного підходу є необхідною умовою соціальної справедливості, та рівноправного і стабільного людського розвитку за допомогою використання найбільш ефективних і результативних засо-

---

¹² Report of the Economic and Social Council for 1997 / United Nations. 1997. P. 27.
Режим доступу: www.un.org/documents/ga/docs/52/plenary/a52-3.htm

бів та практик. Кінцева мета застосування гендерного підходу — досягнення гендерної рівності, через забезпечення рівності не тільки прав, але й можливостей жінок і чоловіків та/або їх груп. Тобто гарантувати рівне право на працю у законодавстві для жінок та чоловіків важливо, але не менш важливо реалізувати це право через конкретні можливості та послуги (рівень заробітної плати, обчислення годин виконання домашньої роботи, кімнати для грудного годування на підприємствах, відпустка по догляду за дитиною для обох батьків, пенсійний вік, тривалість життя тощо).

Застосування гендерного підходу сприяє просуванню гендерної рівності до всіх сфер політичного, соціально-економічного та культурного розвитку держав, регіонів та громад. У ході такого застосування політика гендерної рівності не розглядається як «окреме питання», а перетворюється на «наскрізне питання», яке слід враховувати на всіх етапах розробки і впровадження публічної політики (стратегічних ініціатив, політик, програм, бюджетів, проектів тощо). До того ж впровадження гендерного підходу означає, що різні групи жінок та чоловіків розглядаються як повноправні учасниці і учасники процесів соціально-економічного розвитку та отримувачки і отримувачі рівних вигод.

Гендерні відносини, гендерні проблеми та гендерні розриви у різних країнах та громадах істотно відрізняються і залежать від різних обставин та ситуацій. Аналіз ситуації, який враховує складові гендерного підходу, завжди виявляє гендернодиференційовані потреби, інтереси та пріоритети, а також різні види гендерної нерівності з огляду доступних для різних груп жінок та чоловіків можливостей, ресурсів та результатів. Цілеспрямоване застосування гендерного підходу дає змогу чітко окреслити шляхи розв'язання таких проблем і передбачає проведення ретельного та детального аналізу ситуації — гендерного аналізу.

В Україні поступово впроваджується комплексний гендерний підхід в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування різних рівнів, що передбачає покладення потреб та інтересів людей — жінок і чоловіків (та/або їх груп) в основу прийняття будь-яких рішень для забезпечення сталого людського розвитку¹³.

---

¹³ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання гендерного впливу галузевих реформ: наказ Міністерства соціальної політики України, від 14 квітня 2020 року, № 257. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/documents/5701.html>

У найзагальнішому розумінні гендерний підхід — це врахування інтересів, потреб та можливостей жінок і чоловіків (та/або їх груп) на етапах планування, реалізації, моніторингу та оцінки будь-яких конкретних стратегій, політик, програм, бюджетів та заходів.

ЧАСТИНА 4

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ЯК СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Як вже зазначалося, жінки і чоловіки та/або їх групи використовують природні ресурси по-різному, і мають різні ролі та знання в галузі використання та управління природними ресурсами. А отже, природоохоронні політики, програми та проекти впливають на жінок та чоловіків по-різному.

Забезпечення гендерної рівності необхідно для сталого розвитку в світовому масштабі, як от оптимальне використання природних ресурсів та боротьба із забрудненням і погіршенням стану довкілля. На жаль, дуже часто не можливо дослідити ефекти від впливу людей на довкілля в залежності від їх статі. Більшість показників, розроблених для оцінки шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, не є розподіленими за статтю і/або гендерночутливими, і не дають можливості для проведення диференційованої оцінки внеску жінок і чоловіків в погіршення стану довкілля. Такі недоліки підривають потенційну ефективність заходів з відновлення та захисту навколишнього середовища, а також потенціал для зміни моделей споживання.

У багатьох країнах (Україна не є виключенням) широка громадськість не знає і/або не розуміє політики сталого (збалансованого) національного розвитку та наміри уряду. Для того щоб гарантувати добровільне дотримання населенням принципів і правил сталого розвитку, надзвичайно важливо докладати зусиль щодо поліпшення розуміння усіма соціальними групами того, як вони впливають на довкілля і, відповідно, на життя майбутніх поколінь.

Серед основних завдань впровадження гендерного підходу в діяльність у сфері охорони довкілля можна виділити такі:

- зменшити негативний вплив економічних і соціальних дій на довкілля за допомогою підвищення інформованості жінок і чоловіків про зв'язки між їх усталеними моделями виробництва та споживання (включаючи такі аспекти, як енергія, вода і біологічні ресурси) і їх впливом на довкілля;
- зменшити споживання природних ресурсів за допомогою просування інноваційних гендерно-чутливих рішень екологічних та енергетичних проблем в рамках заходів з досягнення сталого розвитку;
- прискорити просування і розвиток технологій і методів, які були б рентабельними і обґрунтованими з точки зору охорони навколишнього природного середовища, а також сприяти їх широкому використанню жінками і чоловіками за допомогою введення економічних стимулів.

Принципи застосування гендерного підходу у сфері довкілля:

1. Справедливість: Рівна участь жінок і чоловіків у прийнятті рішень, що стосуються заходів з відновлення навколишнього природного середовища, а також програм і проєктів, спрямованих на досягнення сталого розвитку. Рівна відповідальність за погіршення стану навколишнього природного середовища, вплив на життя всіх людей і майбутніх поколінь.
2. Ефективність: Участь жінок і чоловіків у вирішенні проблем, пов'язаних з довкіллям, через залучення до розробки та реалізації програм і проєктів, метою яких є досягнення сталого розвитку.
3. Результативність. Використання досвіду жінок та чоловіків збільшить базу знань і підвищить дієвість здійснюваних ініціатив і заходів (політик і стратегій).

Серед заходів з інтеграції гендерного підходу в діяльність з охорони довкілля можна запропонувати такі:

- Дослідження: проведення комплексних міждисциплінарних досліджень, зокрема визначення: впливу жінок і чоловіків на довкілля; впливу погіршення стану навколишнього природного середовища на жінок і чоловіків; впливу урядових програм з охорони навколишнього середовища на жінок і чоловіків тощо.
- Дослідження ефективності та результативності заходів, спрямованих на стимулювання змін існуючих моделей виробництва та споживання з урахуванням гендерних відмінностей, для того, щоб визначити най-

більш ефективні і дієві механізми реалізації політики на всіх рівнях. Наприклад, опитування осіб, відповідальних за прийняття рішень, і з'ясування їхньої точки зору може допомогти виявити ступінь залученості жінок і чоловіків до розробки та здійснення стратегій, програм і проектів, спрямованих на досягнення сталого розвитку.

- Створення робочих груп з впровадження гендерного підходу у вирішення проблем довкілля: Робоча група або комісія може бути створена для того, щоб гарантувати включення в політичні документи як гендерної перспективи, так і цілей охорони навколишнього природного середовища, а також їх наслідки. Впровадження гендерного підходу в плани і проекти дозволяє надати цільовий вплив на проблемні галузі, включаючи отримання і використання енергії, культивуацію землі, а також використання мінеральних, водних, лісових та інших біологічних ресурсів, переробку відходів, зниження рівня забруднення повітря. Водночас, слід зауважити, що не тільки дана група повинна бути відповідальною за включення гендерного підходу — це має стати обов'язком усіх співробітників на всіх рівнях. Роль робочої групи (чи комісії) повинна полягати в забезпеченні виконання цієї роботи на рівні прийняття рішень і в оцінці адекватності вжитих зусиль.
- Створення бази даних, що містить гендерну статистику (дані розподілені за статтю) з питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища: Статистична та емпірична інформація, розподілені за статтю дані, але також за віком, соціальним статусом і т.д., необхідна для прийняття рішень.

До переваг застосування гендерного підходу у питаннях впливу на довкілля та збереження навколишнього природного середовища можна віднести:

- гендерний підхід забезпечує краще розуміння у ставленні жінок і чоловіків до довкілля (знання, потреби, ролі, пріоритети);
- гендерний підхід визначає різні способи доступу, використання та контролю природних ресурсів та послуг для жінок і чоловіків та/або їх груп;
- гендерний підхід підтримує рівні можливості для жінок і чоловіків та/або їх груп щодо отримання вигід від екологічної політики та проектів;
- гендерний підхід відображає питання управління та прав для більш ефективної екологічної політики та програмування;
- гендерний підхід створює можливості максимально збільшити внесок як жінок, так і чоловіків в сталий розвиток.

ЧАСТИНА 5

РОЛІ ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ У ЗАХИСТІ ДОВКІЛЛЯ

У 70-ті роки ХХ століття в роботах багатьох вчених стала наполегливо транслюватися думка про те, що жінки і чоловіки виконують різні ролі, тому наслідки взаємодії з навколишнім середовищем для них різні. Питання про гендерну специфіку функцій, прав і обов'язків стосовно навколишнього середовища вперше було озвучено в працях Естер Босеруп (Esther Boserup, 1970, 1989)¹⁴ і в документах таких організацій як Продовольча і сільськогосподарська організація (стосовно до сільського і лісового господарства) і Міжнародний союз охорони природи (у зв'язку з питаннями збереження біорізноманіття) (Dunkelman, 2010)¹⁵. Історикиня науки Керолін Мерчант стверджує про наявність прямого зв'язку між деградацією навколишнього середовища і пригніченням жінок (1980)¹⁶. На її думку, однією з основних причин деградації навколишнього середовища є зміна ставлення суспільства до цінностей природи, що відбувся в епоху Просвітництва, коли суспільство стало вважати природу об'єктом використання, освоєння та експлуатації. Жінки ж вважалися

---

¹⁴ Boserup, E. *Woman's Role in Economic Development*. London: Allen & Unwin; New York: St. Martin's Press, 1970 // https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-349-19806-1_21; Boserup, E. *Making the Case for the Gender Variable: Women and the Wealth and Well-being of Nations*. University of California, San Diego, 1989 // <https://books.googleusercontent.com/books/content>

¹⁵ Сила синергии. Взаимосвязь гендерного равенства, экономического развития и экологической устойчивости. Программа развития Организации Объединенных Наций, Valeur, s.r.o., Slovak Republic, 2013 // https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/PowerfulSynergies_RUS.pdf

¹⁶ *The Death of Nature 1980 Forty Years Later 2020* // <https://ourenvironment.berkeley.edu/sites/ourenvironment.berkeley.edu>

мають підлеглий статус і призначеними для обслуговування свого найближчого оточення і членів сім'ї.

Диференціація ролей, прав і обов'язків жінок і чоловіків в контексті використання, регулювання і збереження навколишнього середовища ставала все більш і більш видимою, хоча ряд авторів чітко заявляли про неприпустимість скочування до біологічного детермінізму (наприклад до уявлень про те, що за своїми біологічними особливостями жінки ближче до природи, ніж чоловіки). З середини 1980-х років вчені, активісти і ті, хто займався питаннями розвитку, стали пильно вивчати взаємозв'язок гендерних аспектів і питань навколишнього середовища і сталого розвитку.

У 1987 році в доповіді Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку «Наше спільне майбутнє» (Комісія Брундтланд) були розглянуті такі питання як рівноправність, зростання і перерозподіл, бідність, базові потреби людини і збереження та зміцнення ресурсної бази, хоча права жінок і гендерна рівність не були включені до основних тем. Під час обговорення гендерних питань основна увага приділялася зниженню народжуваності, хоча в окремих випадках автори доповіді демонстрували більш широку поінформованість (зокрема, зазначалося, що планування сім'ї є одним з основних прав людини, які зачіпають поняття самовизначення; що жінки і чоловіки повинні мати рівні можливості для отримання освіти і що потреби жінок часто не враховуються).

Ці уявлення про специфіку відносини жінок і чоловіків до навколишнього середовища підживлювали заклики до включення гендерних аспектів в міжнародні дискусії і програми 1990-х років з питань навколишнього середовища і сталого розвитку, в тому числі і на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку +1992 року (Зустріч на вищому рівні з проблем Землі). Незважаючи на те, що Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята ООН в 1979 році¹⁷ і отримала статус першого міжнародного документу про права жінок, зобов'язує сторони вживати необхідних заходів для забезпечення участі жінок у всіх аспектах планування розвитку, гендерні аспекти рідко знаходили відображення в програмах

---

¹⁷ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) / Переклад з російської, публ. Сборник Международных договоров СССР, вып. XXXVII. М., 1983, С. 26–36. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

з навколишнього середовища, а участь жінок в їх розробці та реалізації залишалася дуже обмеженою. У документах четвертої Міжнародної конференції зі становища жінок в Найробі, що відбулася в 1985 році, було заявлено про визнання вкладу жінок в охорону і раціональне використання довкілля, але це не зробило прямого впливу на глобальний екологічний порядок денний¹⁸.

Згодом широка коаліція неурядових організацій, включаючи Жіночу організацію довкілля та розвитку (Women's Environment & Development Organization, WEDO), Альтернативи розвитку з жінками для нової ери (Development Alternatives with Women for a New Era, DAWN) та інші організації долучилися до розробки Плану дій жінок на XXI століття (1991 р.). У Плані дій жінок на XXI століття (Women's Action Agenda, WAA 21), не обмежуючись рамками колишніх дискусій з питань жінок і навколишнього середовища, були розкритиковані сформовані на той момент моделі і практики розвитку довкілля. Цей План заклав основи для впливу жіночих організацій та рухів на питання захисту довкілля та збереження природного середовища у світі.

У наступні кілька десятиліття основні положення Плану дій жінок на XXI століття були керівництвом до дії для жінок, що брали участь у ряді конференцій ООН із проблем сталого розвитку та захисту довкілля. План дій допоміг активізувати зусилля жінок в усьому світі з захисту своїх інтересів у рамках роботи міжнародних інститутів, урядів, приватного сектору і громадянського суспільства. Жінки використовували План дій для лобювання Комісії ООН зі сталого розвитку (UN Commission on Sustainable Development, CSD) з метою створення механізму моніторингу щодо втілення в життя ініціатив сталого розвитку, тиску на свої уряди з метою виконання рекомендацій щодо збереження довкілля на національному і локальному рівнях. У 1992 році у Декларації Саміту ООН у Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку¹⁹, жінки були названі «основною групою» у галузі сталого розвитку та екологічної політики.

---

¹⁸ Найробська декларація, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН у червні 1997 року. Режим доступу: <http://www.unepcom.ru/unep/basedocs/narobi-decl.html>

¹⁹ Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, підписана 14 червня 1992 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

У 1995 році учасниці четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок прийняли Пекінську декларацію і Платформу дій, в яких було заявлено про важливість врахування взаємозв'язків питань гендерної рівності та сталого розвитку. У Платформі дій визначено, що «Жінки як і раніше мало представлені на всіх рівнях вироблення політики та прийняття рішень з питань природних ресурсів та раціонального природокористування, збереження і охорони навколишнього середовища і усунення завданої їй шкоди, а їх досвід і навички в галузі пропаганди і моніторингу правильних методів природокористування дуже часто не затребувані на рівні прийняття рішень в організаціях, що займаються формуванням політики та пов'язаних з навколишнім середовищем»²⁰. Для подолання цих недоліків були сформульовані три стратегічні цілі:

- 1) активне залучення жінок в процес прийняття рішень з екологічних проблем на всіх рівнях;
- 2) облік гендерних проблем і аспектів в стратегіях і програмах сталого розвитку;
- 3) зміцнення або створення на національному, регіональному та міжнародному рівнях механізмів оцінки впливу політики в галузі сталого розвитку і навколишнього середовища на жінок.

У подальшому активна участь жінок та інтеграція гендерних питань в екологічну політику стали складовими сталого розвитку, а тому питання «гендерного підходу та довкілля» були ключовими тезами у подальших міжнародних документах, зокрема в Декларації тисячоліття ООН (2000)²¹, Йоганесбурській декларації зі сталого розвитку (2002)²², План дій жінок задля здорової і мирної планети 2015²³, Цілях сталого

---

²⁰ Пекінська Платформа Дій та Пекінська декларація, прийняті на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text

²¹ Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Прийнята резолюцією № 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text

²² Йоганесбурська декларація зі сталого розвитку, прийнята 4 вересня 2002 року. Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/decl_wssd.pdf

²³ План дій жінок задля здорової і мирної планети 2015 // https://www.wedo.org/wp-content/uploads/agenda2015_ukr.htm

розвитку (2015)²⁴, Гендерному плані дій до Конвенції про біорізноманіття (2010)²⁵ та інших.

Окрім помітної участі жіночих організацій у розробці міжнародних документів, важливим гендерним аспектом є кількісне представництво жінок та чоловіків у екологічному та природозахисному рухах. До сьогодні питання залучення жінок і чоловіків до розвитку екологічного руху та кількісного представництва у сфері захисту довкілля залишається предметом дискусій. Впроваджуючи стратегії та ініціативи у галузі охорони довкілля багато країн спрямовують зусилля саме на жіночу аудиторію, припускаючи, що жінки краще мотивовані та більше цікавляться питаннями захисту довкілля і екологічного активізму.

У 70-х роках ХХ століття, як наслідок активної участі жінок у сфері захисту довкілля, сформувався новий напрямок екологічного руху — екофемінізм. Екофемінізм — рух, який проводить паралель між експлуатацією жінок і природних ресурсів. Простіше кажучи: жінок, як і природні ресурси (природу), століттями використовували, експлуатували, в результаті це призвело до глибокої екологічної кризи. Відновлення екологічного балансу можливо тільки з викоріненням гендерної нерівності. Сьогодні ідеї екофемінізму можна зустріти в деяких міжнародних офіційних документах. Гендерна рівність визнається ООН одним з факторів в боротьбі зі зміною клімату і збереження екосистем.

В одній з найперших екофеміністських праць «Нова жінка/Нова Земля» (1975 р.) Розмарі Рютер (Rosemary Ruether) стверджувала: «Жінки повинні розуміти, що не буде ніякого звільнення для них і не буде ніякого виходу з екологічної кризи в суспільстві, де фундаментальною моделлю відносин залишаються відносини домінування одного над іншими. Вони повинні об'єднати вимоги жіночого та екологічного рухів з метою радикального реформування основних соціально-економічних відносин та основоположних цінностей сучасного суспільства»²⁶.

---

²⁴ Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25 вересня 2015 року. Режим доступу: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>

²⁵ Стратегічний план з біорізноманіття на 2011–2020 роки та цільові завдання щодо біорізноманіття Конвенції про біорізноманіття. Режим доступу: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=12268>

²⁶ Ruether, Rosemary Radford. *New Woman/New Earth: Sexist Ideologies and Human Liberation*. New York: Seabury, 1975. P. 204.

Соціологічні дослідження²⁷ показують, що завантаженість жінок домашніми побутовими справами (до 92% хатньої роботи) призводить до того, що вони значно частіше, ніж чоловіки помічають та реагують на стан довкілля і екологічні наслідки. За даними досліджень питаннями стану навколишнього середовища та екологічними ризиками переймаються близько 50% жінок і 43% чоловіків.

У деяких наукових дослідженнях²⁸ зазначається, що незважаючи на більшу зацікавленість та занепокоєність питаннями стану довкілля серед жінок, чоловіки частіше є учасниками прийняття рішень у сфері охорони довкілля. Чоловіків кількісно більше серед членів політичних партій, депутатів, членів урядів, керівників промислових підприємств, що використовують природні ресурси та ін. Варто зазначити, що у дослідженнях не було виявлено гендерних розривів між представництвом жінок та чоловіків у підписанні т.з. «екологічних» петицій та участі в громадських слуханнях. Можна стверджувати, що існуючі гендерні розриви щодо залученості жінок та чоловіків до питань захисту довкілля є відображення гендерних стереотипів та гендерного представництва жінок та чоловіків у політичній сфері та на керівних посадах.

Результати дослідження «Гендерні аспекти екологічного активізму в Україні»²⁹ вказують на такі причин збільшення кількості жінок в екоактивізмі: жінки мають нижчі фінансові амбіції; діяльність в екологічних організаціях не надає вищого соціального статусу та суспільних благ; жінки асоціюють себе з піклуванням, емпатією і частіше цікавляться охо-

---

²⁷ Ефанова О. А., Писклакова-Паркер М. П., Чернова А. П. Экологический гендер в повседневной жизнедеятельности как фактор формирования новых социальных норм. *Colloquium-Journal*, 2020, 10 (62). С. 26–31 // <http://www.colloquium-journal.org/wp-content/uploads/2020/04/colloquium-journal-1062-chast-6.pdf>

²⁸ Mohai Paul. Men, women, and the environment: An examination of the gender gap in environmental concern and activism. *Society & Natural Resources*. Vol. 5, 1992 // <https://doi.org/10.1080/08941929209380772>; Mohai Paul. Gender Differences In The Perception Of Most Important Environmental Problems. *Race, Gender & Class* Vol. 5, No. 1, Environmentalism and Race, Gender, Class Issues (1997), pp. 153–169. // <https://www.jstor.org/stable/41674853?seq=1>

²⁹ Гендерні аспекти екологічного активізму в Україні. Дослід. роб. Бойко А., Задонцева В., Зіміна С., Панченко Д., Пуха А., Томляк Г., Шахунова М. /Кер. Марценюк Т., Гозак Н., лютий–березень 2021 року, К., 42 с. // http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19947/Henderni_aspekty_ekolohichnoho_aktyvizmu_v_Ukraini.pdf?fbclid=IwAR0esu7v--N-B6NUVOFCsgKyWXLX_ApdUBSWCkCdM15XaeyrvRcRzACE7tFE

роною довкілля та допомогою іншим. Також респондентки/ти, які взяли участь в дослідженні, розмірковуючи про можливі причини фемінізації екологічного руху в Україні, зазначали про наявність стереотипів та упереджень щодо «жіночих» і «чоловічих» ролей, відповідно до яких екоактивізм є менш престижним саме для чоловіків.

За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України³⁰ облікова чисельність працівників станом на 01.04.2021 р. складала 261 особу, з них 71% жінок та 29% чоловіків, з яких на керівних посадах 15% жінок (39 осіб) та 10% чоловіків (27 осіб). Середньомісячна заробітна плата Апарату Міністерства за перший квартал 2021 року у жінок складала 28 074 грн., а у чоловіків — 31 401 грн., різниця у середньомісячній заробітній платі складає 3 327 грн.

Облікова чисельність працівників бюджетних установ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України станом на 01.01.2021 р. складала 3 531 особу, з них 34% жінок та 66% чоловіків. Середньомісячна заробітна плата за 2020 рік у жінок складала 8 401 грн., а у чоловіків — 7 880 грн., різниця у середньомісячній заробітній платі складає 521 грн.

Наведені дані загалом відображають загальні тенденції гендерного представництва жінок та чоловіків за сферами та видами економічної діяльності в Україні. Так, серед держаних службовців в Україні чисельно переважають жінки 76%, а серед працівників підприємств, установ та організацій сфери захисту довкілля та природних ресурсів України — чоловіків у тричі більше, ніж жінок.

Наприклад, за даними дослідження «Гендерна ситуація в лісовій галузі України та країнах Дунайського регіону» серед працевлаштованих у системі Державного агентства лісових ресурсів України, 82% чоловіків та 18% жінок. Динаміка працевлаштування жінок у порівнянні з ситуацією 2017 року складає всього 0,5%. На керівних посадах представлено 80,9% чоловіків та 19,1% жінок (2019 р.). Співвідношення чоловіків та жінок на посадах керівників підприємств складає 97,6% та 2,4% відповідно, в той час як співвідношення на посаді головного бухгалтера протилежне: 11,5% чоловіків та 88,5% жінок³¹.

³⁰ Відповідь Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України на запит МБО «Екологія–Право–Людина», від 09.04.2021 року.

³¹ Оцінка ситуації та становища жінок в лісовій галузі України та країнах Дунайського регіону. За матеріалами круглого столу «Гендерна ситуація в лісовій галузі України та країнах Дунайського регіону», 4 березня 2021 року, Наталія Волошина, Ірина Щока, Агентство сприяння сталому розвитку Карпатського регіону ФОРЗА.

У межах дослідження «Гендерна ситуація в лісовій галузі України та країнах Дунайського регіону»³² у співпраці з Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України досліджено: 36 Національних природних парків (69%), 9 Природних заповідників (47%), 1 Біосферний заповідник (20%) та 1 Ботанічний сад (0,06%). Станом на 01.01.2020 р. загальна чисельність працівників 3 178 осіб, з них 2 259 чоловіків (71%) та 919 жінок (29%) на керівних посадах працюють 378 чоловіків (12%) та 180 жінок (5%). Серед працівників служби державної охорони заповідних територій (служба рейнджерів) працюють 1 360 чоловіків та 90 жінок, серед вчених лісових заповідних територій 156 жінок та 156 чоловіків. Фахівці з екологічної освіти лісових заповідних територій — 29 чоловіків та 103 жінок. Фахівці з відпочинку лісових заповідних територій — 66 чоловіків та 70 жінок. Наведені дані не відображають всю гендерну структуру працівників лісових заповідних територій, але вказують на чіткі тенденції.

Отже, як показують результати різноманітних досліджень жінки частіше цікавляться і більше занепокоєні, порівняно з чоловіками питаннями стану довкілля та екологічної безпеки. Чоловіки, переважно, асоціюють сферу захисту довкілля із піклуванням про здоров'я, дітей, доступом до якісних харчів та дбайливим ставленням до рослин і тварин, а тому вважають цю сферу діяльності «жіночою». Чоловіки готові більше перейматися і частіше долучатися до вирішення питань захисту довкілля будучи керівниками профільних урядових напрямків, лідерами політичних партій, керівниками органів державної влади та органів місцевого самоврядування, там де ці питання сприймаються як політичний порядок денний. Натомість жінки переважаючи кількісно серед активісток природоохоронних організацій та екологічних рухів, на рівні прийняття управлінських рішень представлені малочисельно.

---

³² Report on current situation and position of women in forestry in Danube region. FOREST IN WOMEN'S HANDS (FEM4FOREST). 2.10 Country report: Ukraine. Agency for sustainable development of the Carpathian region «FORZA» (Ukraine): Lesya Loyko, Radmila Ustych, Iryna Shchoka, Nataliya Voloshyna. pp. 252–284. // http://www.interreg-danube.eu/uploads/media/approved_project_output/0001/44/24ce9f224bc99ae6bf7c92532a20ce03338e4b85.pdf

ЧАСТИНА 6

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ ЗА НАПРЯМИ РОБОТИ У СФЕРИ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

6.1. Гендерний підхід та захист навколишнього середовища

Оскільки жінки чоловіки і виконують різні ролі в сім'ї, суспільстві і на трудовому ринку, вони, швидше за все, мають різні ціннісні установки, пріоритети та доступ до ресурсів, коли мова заходить про охорону довкілля. Чоловіки і жінки також мають різний досвід взаємодії з навколишнім природним середовищем, відповідно можливості його охорони різні для обох статей. Крім того, чоловіки і жінки зазвичай використовують різні стратегії і мають різні знання в питанні охорони навколишнього середовища. Ось кілька прикладів таких гендерних відмінностей:

- Обмеженість вільного часу для жінок, що виконують безліч соціальних ролей, таких як годувальниці сім'ї, господині будинку, учасниці різних спільнот, може привести до виконання домогосподарствами шкідливих для екології дій, наприклад, в питанні збирання та переробки відходів. Доступ до приладів, що економить час, може розглядатися жінками як пріоритет, навіть якщо при цьому не настільки ефективно використовуються природні ресурси.
- Традиційні погляди на мужність можуть привести до того, що чоловіки неохоче погодяться з здійснення на практиці підходів, що щадять навколишнє середовище, наприклад, пов'язаних з використанням автотранспорту або зберіганням відпрацьованого машинного масла, антифризу або інших забруднюючих матеріалів.
- Так як жінки частіше покладаються на громадський транспорт, ніж чоловіки, у них є практичні знання, що стосується зручності графіків і маршрутів, і, отже, їх можна запрошувати для планування і перегляду системи громадського транспорту.

- Оскільки часто роллю жінок у місцевих громадах є турбота про членів родини (діти, літні люди, хворі, люди з інвалідністю та ін.), вони можуть володіти знаннями, важливими для охорони навколишнього середовища, такими як використання лікарських трав і інших ресурсів.
- Як чоловіки, так і жінки можуть бути схильні до того, щоб не брати до уваги необхідність обмежувати своє споживання з метою охорони навколишнього середовища (наприклад, будівництво приватних будинків на берегах водойм і/або скидання відходів у місцеві річки).

Ні у жінок, ні у чоловіків немає «природної» схильності до охорони довкілля (навколишнього середовища). Однак, відмінності в моделях поведінки, пов'язані з гендерними ролями, а, отже, те, як жінки і чоловіки розпоряджаються ресурсами в суспільстві, означають, що стратегії, які сприяють захисту довкілля (навколишнього середовища), повинні бути гендерно-чутливими і необхідно по-різному залучати до цього процес жінки і чоловіків.

Таким чином, цілями впровадження гендерного підходу в діяльність із захисту довкілля (навколишнього середовища) є:

- Сприяти тому, щоб жінки і чоловіки мали рівні можливості як учасниці та учасники цільових груп, враховуючи їх різні позиції і знання щодо довкілля.
- Поширювати інформацію про охорону довкілля (навколишнього середовища) такими способами, які враховують відмінності в жіночих і чоловічих ролях та пріоритети щодо довкілля.

Рекомендовані заходи:

- Дослідження домогосподарств: опитування на рівні домогосподарств можуть допомогти особам, відповідальним за прийняття рішень, ідентифікувати відмінності ролей жінок і чоловіків у контролі над ресурсами домогосподарства, що впливають на навколишнє середовище. Обстеження повинно включати питання, які стосуються прибирання відходів (Хто несе відповідальність за прибирання відходів? Які матеріали використовують для вторинної переробки?), використання сімейного транспорту, води, енергії і палива, і т.д.
- Дослідження місцевих громад: Таким же чином, дослідження екологічних практик і пріоритетів в місцевих громадах дозволять визначити відмінності у стратегіях поведінки, інтересах та потребах жінок і чоловіків. Крім того, ці дослідження допоможуть виявити причини

- поведінки, що завдає шкоди навколишньому середовищу, а також перешкоди і/або труднощі, що стоять на шляху зміни такої поведінки.
- Огляд політики щодо контролю та використання природних ресурсів: необхідно провести комплексний аналіз впливу на жінок і чоловіків політики та конкретних заходів у сфері виробництва і споживання енергії, прибирання твердих відходів, водопостачання та інших аспектів, пов'язаних з навколишнім середовищем. Метою такого огляду повинно бути визначення способів, за допомогою яких ця діяльність може по-різному вплинути на жінок і чоловіків, беручи до уваги їх різні ролі у суспільстві. Наприклад, якщо пункти переробки розташовані в місцях, куди можна доїхати лише на автомобілі, то жінки, які частіше несуть відповідальність за прибирання побутових відходів, але у яких дуже мало вільного часу і менше доступу до транспорту, можуть мати дуже низьку мотивацію для використання можливостей переробки.

6.2. Гендерний підхід та відновлення стану навколишнього середовища

На жінок і чоловіків по-різному впливає погіршення стану навколишнього середовища на місцевому і регіональному рівнях, так як виконуваними ними ролі різні. Наприклад, якщо чоловік виявляється під впливом несприятливих умов навколишнього середовища переважно на роботі, наприклад, робота в шахтах або в інших потенційно небезпечних видах промисловості, то жінки стикаються з ним, переважно, при виконанні домашніх обов'язків (наприклад, дим газової плити або дров'яної печі).

Для боротьби з погіршенням стану навколишнього середовища часто здійснюють заходи з його охорони. Однак якщо ці заходи не будуть розроблятися і здійснюватися обачно, вони можуть зробити сильний негативний вплив на життя людей.

Наприклад, в деяких галузях люди втратили роботу через виснаження природних ресурсів і/або заходів, вжитих для відновлення вразливих екосистем. Серед секторів, які найбільше схильні до такого впливу, можна виділити: лісове господарство; гірничодобувна промисловість; рибальство та сільське господарство.

Традиційно у всіх цих секторах спостерігається значне переважання чоловіків. Крім очевидної економічної кризи, викликаної втратою

роботи, існує ще й психологічний вплив, який також може бути важливим, визначаючи погляди чоловіків на захист навколишнього середовища в цілому.

Відносно даної проблеми цілі впровадження гендерного підходу наступні:

- забезпечити чоловікам і жінкам рівний захист від ризиків, пов'язаних з навколишнім середовищем;
- при плануванні та проведенні заходів щодо відновлення навколишнього середовища, враховувати, що потреба в даних заходах і ефект від них різняться для жінок і чоловіків;
- визначити альтернативні схеми отримання доходів і/або роботи в тих випадках, коли заходи щодо відновлення навколишнього середовища можуть призвести до зміни і втрати роботи, особливо в тих випадках, коли спостерігається гендерний дисбаланс.

Отже, жінки і чоловіки мають право на рівний захист від забруднення і погіршення стану навколишнього середовища. Вони також мають право на гідний рівень доходу і можливості для працевлаштування. Люди, відповідальні за прийняття рішень повинні гарантувати, що потенційний конфлікт між цими двома видами прав буде мінімальним, причому зробити це необхідно на початковій стадії діяльності щодо відновлення навколишнього середовища. Окрім того, якщо уряди тільки частково захищають населення і залишаються байдужими до потреб жінок або чоловіків, то довіра населення до них буде мінімальною.

Соціальні та економічні наслідки, викликані забрудненням навколишнього середовища, добре відомі. Через проблеми зі здоров'ям і/або передчасної смерті населення ці наслідки мають пряме відношення до хронічної бідності. Таким чином, дана проблема не тільки пов'язана з погіршенням якості життя чоловіків, жінок і їх сімей, а й надає більше широке вплив на економічне розвиток держави.

Використання методу, який передбачає участь різних соціальних груп в оцінці погіршення стану навколишнього середовища і створення альтернативних схем отримання доходів і/або роботи буде сприяти розвитку довіри, що в свою чергу приведе до зростання розуміння необхідності захисту навколишнього середовища як жінками, так і чоловіками.

Рекомендовані заходи:

- Дослідження: проведення досліджень, які оцінюють рівень погіршення стану навколишнього середовища та вплив цього явища на жінок і чоловіків. Проведення такого дослідження і його аналіз може нада-

ти допомогу в з'ясуванні ступеня і природи таких гендерних відмінностей. Крім того, одночасно необхідно провести дослідження можливостей надання альтернативних джерел доходу і працевлаштування для тих жінок і чоловіків, які можуть постраждати в результаті забруднення довкілля, а також програм з його відновлення.

- Гендерний аналіз впливу політики і надзвичайних дій з охорони навколишнього середовища: Перш ніж реалізовувати політику і програми з охорони і відновлення навколишнього середовища необхідно провести її гендерний аналіз для визначення того, як такі дії впливають на жінок і чоловіків та /або їх групи. Це не означає, що не слід звертати увагу на шкоду, що завдається навколишньому середовищу, через те, що пропонувані рішення можуть мати негативний вплив на одну із статей. Навпаки, подібне дослідження проводиться з метою коригування заходів, що роблять негативний вплив на життя жінок і чоловіків, при цьому забезпечуючи виконання завдань з охорони навколишнього середовища.
- Навчання: необхідно провести для жінок і чоловіків просвітницькі та навчальні заходи щодо застосування більш чутливих до навколишнього середовища технологій, особливо технологій, які враховують гендерні аспекти.

6.3. Гендерний підхід та біорізноманіття

Джерела біологічного різноманіття зникають з небувалою швидкістю. втрата кожного виду або екосистеми знижує наші можливості щодо пристосування до змін. Багато фермерів вибирають для вирощування та розведення типові для своєї місцевості сільськогосподарські культури і велику рогату худобу, так як генетично змінені види, хоча й дають більш високий урожай або приплід, але не завжди успішно існують в новому для них навколишньому середовищі. Однак, біологічне різноманіття зникає із загрозовою швидкістю.

75% їжі, яку сьогодні споживає людина, генерували всього з 12 видів рослин і 5 видів тварин. Тільки 200 з 10 000 їстівних видів рослин використовується людьми. 60% калорій і протеїнів, які споживає сучасна людина, надходять лише з трьох видів рослин — рису, маїсу і пшениці.

Ці втрати посилюються через те, що люди все менше і менше знають про біологічне різноманіття. Рівень місцевого біологічного різноманіт-

тя та цілісності навколишнього середовища підтримується за допомогою набутих знань і досвіду. Знання про природні ресурси, типові для тієї чи іншої місцевості, особливо у людей, що знаходяться в тісному зв'язку зі складними природними екосистемами, називається традиційним екологічним знанням. Оскільки більш, ніж 50% сільськогосподарської продукції в світі виробляється жінками, фактор статі у сфері традиційного екологічного знання особливо важливий. Таким чином, проблеми сільськогосподарського біологічного різноманіття, продовольчої безпеки і гендера, як категорії аналізу, виявляються тісно пов'язаними. Незважаючи на те, що в деяких країнах (в основному в промислових) кількість жінок і дівчаток, зайнятих у виробництві сільськогосподарської продукції, зменшується, це сфера залишається важливим джерелом постійного доходу на місцевому рівні.

Гендерні відмінності в основних джерелах доходу також помітні в рибальстві і тваринництві. В аграрних суспільствах і у корінних народів по всьому світу жінки і чоловіки виконують різні функції щодо навколишнього середовища. Таким чином, їх внесок в збереження біологічного різноманіття також різний і пов'язаний з їх гендерною поведінкою. Крім того, оскільки закони, звичаї і культурні традиції встановлюють різний доступ до біологічних ресурсів для жінок і чоловіків, то гендерна нерівність є досить добре вираженою.

Гендерні відносини відіграють значиму роль у доступі до біологічних ресурсів, їх використанні та управлінні ними. До цього часу: жінки, як правило, є користувачками та доглядачками біологічних ресурсів для потреб споживання та продовольства, включаючи відповідальність у галузі малого сільського господарства. Чоловіки найчастіше несуть відповідальність за комерційне використання природних ресурсів і, як правило, відіграють провідну роль у прийнятті рішень.

Дослідження в Амазонії показали, що в порівнянні з чоловіками жінки здатні ідентифікувати більш широкий спектр видів рослин (в середньому на 45 видів більше) та способів їх застосування.

В Індії на рибопереробних заводах 60% робітників — молоді жінки.

У В'єтнамі жінки складають 80% робочої сили аквакультури.

У Західній Африці майже 80% морепродуктів продаються жінками.

Жінки є основними виробниками агрокультур (рис, пшениці), які забезпечують сільське населення до 90% їжею та виробляють у більшості країн, що розвиваються, 60–80% їжі. В Індії жінки забезпечують 75% робочої сили для пересадки та просіювання рису, 60% для збирання врожаю.

Жінки-фермерки відіграють ключову роль у виборі, удосконаленні та адаптації сортів рослин. Жінки також відіграють важливу роль у збереженні генетичної різноманітності багатьох видів через їх особливі уподобання. Наприклад, жінки в Андах вибирають картоплю з характеристиками, що відповідають їх вимогам до приготування.

Джерела:

Shanley, S. & Gaia, G. R. 2001. Equitable ecology: collaborative learning for local benefit In Amazonia. In Agriculture Systems, 73: 83–97.

FAO. Gender — FAO Programme: Fisheries. Guidelines for Mainstreaming Gender into National Biodiversity Strategies and Action Plans / https://www.cbd.int/programmes/cross-cutting/gender/cbd_ts49_gender_guidelines.pdf

Жінки також відіграють ключову роль у вирощуванні та збереженні маловживаних видів, які не задовольняють велику питому потребу в їжі, але використовуються певними громадами для доповнення їх дієт. Наприклад, у Ємені жінки вирощують окремі культури нарізно від чоловіків, які визначаються як «жіночі культури», такі як арахіс, гарбуз, листові овочі, огірки та солодка картопля тощо, що сприяє підвищенню біорізноманіття фермерських господарств та сприяє продовольчій безпеці.

Жінки забезпечують до 80% загальної кількості дикої рослинної їжі. Згідно дослідження, яке було проведене в штаті Уттар-Прадеш (Індія), чоловіки в основному використовують зібрані лісові рослини та мульчі для сільського господарства, тоді як використання жінок більше пов'язане з домогосподарством, наприклад, використання як ліки, тоніки, очищаючі матеріали, волокно, продукти харчування та інструменти.

Жінки складають більшість бідних фермерів та мають обмежені активи, тому вони зазвичай не використовують генетично модифіковане насіння, яке є досить дорогим та зазвичай стерильним, тобто може бути використане тільки один раз. До 90% сільськогосподарських культур, що вирощуються бідними фермерами, походять з насіння та посадкового матеріалу, який вони виробляють та зберігають самостійно.

Джерело:

Guidelines for Mainstreaming Gender into National Biodiversity Strategies and Action Plans / https://www.cbd.int/programmes/cross-cutting/gender/cbd_ts49_gender_guidelines.pdf

Ролі жінок та чоловіків, пов'язані з доступом до лісових ресурсів, відрізняються. В усьому світі жіночі знання про ліс, як правило, більше пов'язані з побутовим споживанням, охороною здоров'я та харчуванням. Ці знання, що особливо важливі під час продовольчої кризи, часто залишаються невизнаними. Знання чоловіків, як правило, пов'язані з комерційним використанням лісу і тим самим компенсуються грошовими коштами. Це породжує та закріплює гендерну нерівність у доходах та владі, а також контролі та доступі до пільг.

Розширення можливостей жінок у лісовому секторі може створити стійкі переваги для них, їхніх домогосподарств та громад. Участь жінок у вирішенні лісових питань може максимально збільшити внесок у забезпечення продовольчої безпеки лісів. Наприклад, жінки часто мають значні знання щодо ідентифікації, збору та підготовки лісових продуктів. Це може доповнювати сільськогосподарське виробництво та слугувати додатковим джерелом сімейного харчування.

Джерела:

CBD. Gender Perspectives on Biodiversity / <https://www.cbd.int/gender/doc/fs-gender-perspectives-en.pdf>

FAO. 2013. Forests, food security and gender: linkages, disparities and priorities for action. / <http://www.fao.org/docrep/018/mg488e/mg488e.pdf>

EIGE. 2017. Gender and Agriculture and Rural Development. <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-agricultureand-rural-development>

Гендерна нерівність прискорює виснаження природних ресурсів та деградацію екосистем. Гендерні розриви потрібно вирішувати на всіх рівнях суспільства і вони вимагають активних дій. Термін «гендерний розрив» означає будь-яку невідповідність та нерівність жінок та чоловіків через їх позицію чи роль у суспільстві. Це стосується нерівності щодо їх участі, доступу до можливостей, прав, можливостей впливати на прийняття рішень, доходів та вигод, а також контролю та використання ресурсів. Щоб «закрити» гендерні розриви потрібно включати гендерні питання в політику, планування та програмування щодо охорони біорізноманіття.

Таким чином, при розробці стратегій, програм і проектів необхідно брати до уваги різні ролі, які виконують жінки і чоловіки, а також різні знання, якими вони володіють, в зв'язку з їх досвідом використання природних ресурсів. У зв'язку з цим, цілі впровадження гендерного підходу повинні бути наступними:

- Забезпечити жінкам і чоловікам повну інформацію про взаємозв'язок між їх засобами для існування, екосистемою, в якій вони існують, і її біологічним різноманіттям.
- Забезпечити рівне представництво жінок і чоловіків при прийнятті рішень щодо політики та заходів, що ставлять собі за мету збереження і/або відновлення біологічного різноманіття екосистем на всіх рівнях.
- Гарантувати, щоб всі проекти і заходи, спрямовані на збереження і відновлення біологічного різноманіття, брали до уваги відмінність досвіду жінок і чоловіків в їх взаємодії з навколишнім середовищем і аналізували наслідки реалізації заходів для обох статей.

Чоловіки та жінки в однаково користуються вигодами біологічного різноманіття, не дивлячись на те, що моделі їх взаємодії з біологічними ресурсами і їх споживання можуть відрізнятися. Отже, чоловіки і жінки повинні бути однаково представлені в місцевих, регіональних та національних органах управління, чиї рішення можуть вплинути на стан і постачання біологічних товарів і послуг.

Безпосереднє залучення жінок і чоловіків у процес складання та реалізації урядових програм і проектів, спрямованих на збереження біологічного різноманіття може значно підвищити їх ефективність. Крім того, такі програми і проекти можуть значною мірою виграти від використання спільних знань жінок і чоловіків про біологічне різноманіття і місцеві екосистеми, що, таким чином, гарантує їх стійкість.

Визначення в якості цільової групи для проектів чи заходів, спрямованих на збереження біологічного різноманіття, або земельний та сільськогосподарський розвиток, тільки чоловіків або тільки жінок, неминуче призведе до втрати традиційного екологічного знання на всіх рівнях. З точки зору збереження біологічного різноманіття на місцевому рівні, традиційне екологічне знання потрібно для вирішення проблеми продовольчої безпеки, яка безпосередньо впливає на життя людей. З точки зору міжнародних перспектив, втрата традиційного екологічного знання може привести до довгострокового згубного впливу на збереження біологічного різноманіття.

Рекомендовані заходи:

- Дослідження: для підвищення ефективності політики і заходів, спрямованих на охорону і/або відновлення біологічного різноманіття різних екосистем важливо продовжувати вивчати, який внесок в скорочення біологічного різноманіття вносять жінки і чоловіки, а також наслідки різних варіантів рішень (соціальних, економічних, інституційних і технологічних).
- Обстеження домогосподарств: опитування на рівні домогосподарств допомагають визначити різні ролі, які жінки і чоловіки відіграють в управлінні біологічними ресурсами на рівні домогосподарства та місцевої громади, а також виявляють екологічно раціональну діяльність, яку ведуть жінки і чоловіки.
- Кампанії по підвищенню інформованості: важливо підвищити обізнаність суспільства про те, який внесок біологічне різноманіття вносить в забезпечення людського добробуту, включаючи доходи. Для цього необхідно розробити комунікаційні стратегії та інформаційні кампанії таким чином, щоб в них порушувалися потреби, як чоловіків, так і жінок.
- Навчання та обмін досвідом: проведення просвітницьких заходів та навчання для жінок і чоловіків, з метою навчання їх навичкам ефективного використання біологічних ресурсів.
- Створення робочої групи, що відповідає за інтеграцію гендерного підходу, на всіх стадіях розробки і здійснення заходів чи проектів. Це необхідно для того, щоб гарантувати, що всі проекти і заходи беруть до уваги проблеми, як чоловіків, так і жінок, а також враховують можливості і навички обох статей, які можна використовувати для охорони або відновлення біологічного різноманіття.

6.4. Гендерний підхід та зміна клімату

Зміна клімату — це постійний процес, тому і люди, і екосистеми протягом тисячоліть виробили здатність адаптуватися до нього. І лише зовсім недавно в побуті утвердилася думка про те, що зміни і тенденції природних процесів зазнають впливу від діяльності людини. Фізичні наслідки зміни клімату (наприклад, підвищення середньої температури, коливання дощових опадів, зростання ймовірності екстремальних погодних явищ) будуть прямо і опосередковано впливати на здоров'я і безпеку людей і навколишнього середовища.

Від лих, як правило, більше страждають бідні і інші незахищені групи населення. Причина не тільки у відсутності у них коштів і можливостей для подолання наслідків стихійних лих, а й, як правило, в уразливих життєвих ситуаціях. Мова, зокрема, йде про тих, людей, котрі живуть в зонах підвищеної небезпеки, де джерела для існування залежать від стану навколишнього середовища і, в значною мірою, від наявності природних ресурсів. Всі ці фактори можуть погіршувати стан їх здоров'я та ресурсної бази.

Зміна клімату вплине на всі аспекти безпеки людей, включаючи безпеку їх життя і засобів до існування (продовольство, вода, енергоресурси і житло, економічна та екологічна безпека) і людську гідність, в тому числі на дотримання базових прав людини, розвиток особистісного потенціалу та участі в житті суспільства. Підриваючи безпеку у всіх цих сферах, зміна клімату буде загострювати соціальну і гендерну нерівність.

У багатьох країнах жінки є ключовою ланкою в управлінні домогосподарством, народженні та вихованні дітей, виробництві продуктів харчування і управлінні земельними, лісовими та водними ресурсами, але виконувани ними рольові функції та обов'язки часто сприймаються як належне. У контексті зміни клімату слід розуміти, що жінки не є однорідною групою. Їхнє становище може значно відрізнятись в залежності від віку, соціально-економічного статусу, раси, касти, етнічного походження і рівня освіти. Втрата бідними жінками засобів до існування веде до подальшого зубожіння і, як наслідок, до збільшення нерівності та маргіналізації. Таким чином, перетинання таких факторів як гендерна приналежність, соціальний статус, етнічна приналежність, вік і освіта, заслуговує на особливу увагу під час обговорення питань сталого розвитку та зміни клімату.

Зміна клімату вже стала однією з основних причин таких природних катастроф, як повені та опустелювання. У зв'язку з інтенсифікацією процесу індустріалізації концентрація парникових газів, особливо діоксиду вуглецю (CO₂), в атмосфері значно зростає. Викиди промислових підприємств, приватних домогосподарств та транспортних засобів постійно збільшують цю концентрацію, і атмосфера Землі все швидше нагрівається до неприродно високого рівня. Якщо безперешкодний викид газів продовжиться, до 2100 року очікується, що середня світова температура підвищиться на 1,4 °C–5,8 °C, а рівень моря підніметься на 10–90 см. За цим піде затоплення прибережних регіонів, островних держав, збільшення розмірів пустель і танення льодовикових шапок на полюсах.

По всьому світу екосистеми вже відчувають труднощі в адаптації до таких швидких змін клімату. Це означає, що навіть якщо б в найближчому майбутньому вдасться різко знизити викиди парникових газів, серйозні зміни в кліматі все одно неминучі.

Дії міжнародної спільноти на цю смертельну небезпеку двоякі: пом'якшення ефекту зміни клімату та адаптація. Звичайно, що ці заходи торкнуться і чоловіків, і жінок, але розподіл впливу буде нерівним через соціально-економічні відмінності між країнами, всередині окремої країни, а також з-за соціальних відмінностей між статями.

Вплив кліматичних змін, у тому числі на доступ до продуктивних та природних ресурсів, посилює існуючу гендерну нерівність. Залежність жінок від нерівного доступу до землі, води та інших ресурсів, що ускладнюється обмеженою мобільністю робить їх вкрай уразливими до зміни клімату. Кліматична політика та дії урядів повинні включати знання, досвід та перспективи як жінок, так і чоловіків. Гендерна нерівність часто перешкоджає жінкам повною мірою сприяти кліматичному плануванню, виробленню та впровадженню політики. Проте, коли жінки включаються в політику та дії, то результати часто стають більш ефективними, враховують різні потреби та перспективи, а також надають широкі переваги громадам.

Жінки є вразливими до зміни клімату. Вони, як правило, більше покладаються на природні ресурси для забезпечення життєдіяльності. Їм необхідно забезпечити воду, продукти харчування та паливо для приготування їжі та обігріву. Вони також борються з нерівним доступом до ресурсів і до процесів прийняття рішень, обмеженими мобільністю та доступом до інформації, а також загрозою сексуального насильства. Змі-

на клімату лише збільшує існуюче навантаження. Бідним і маргіналізованим жінкам і дівчатам рідко вдається краще зрозуміти всі ці ризики і відповідно на них зреагувати.

Все більше і більше людей мігрують внаслідок несприятливих прибережних погодних явищ, таких як ерозія берегових ліній, затоплення, посухи та порушення сільського господарства. Наприклад, циклон Нургіс, який відбувся в М'янмі в травні 2008 року, серйозно вплинув на 2,4 мільйона людей і призвів до переміщення близько 800 000 осіб. Міграція, викликана змінами довкілля, збільшує рівень смертності серед жінок, особливо в країнах, що розвиваються, через їх невизначений соціально-економічний статус, поведінкові обмеження та відсутність доступу до інформації.

Джерела:

Reliefweb. 2016. Annual Disaster Statistical Review 2015: The Numbers and Trends. <https://reliefweb.int/report/world/annualdisaster-statistical-review-2015-numbers-and-trends>

Стихійні лиха, пов'язані зі зміною клімату, підвищують імовірність виникнення насильства над жінками. Після стихійного лиха жінки частіше стають жертвами домашнього та сексуального насильства і через це можуть уникати притулків. Дослідження, присвячене насильству інтимного партнера після урагану «Катріна» (США, 2005 рік) показало, що психологічна віктимізація жінок і чоловіків зросла на 35%, тоді як фізична віктимізація жінок збільшилася на 98%. Докази також показують зв'язок між стихійними лихами та збільшенням кількості шлюбів серед неповнолітніх. Наприклад, у 2005–2013 роках 29% дівчат у Бангладеш, країні, яка особливо постраждала від зміни клімату, одружилися до 15 років.

Джерела:

HRW. 2015. Marry Before Your House is Swept Away. <https://www.hrw.org/report/2015/06/09/marry-your-house-sweptaway/child-marriagebangladesh>

WEDO. 2016. Gender and Climate Change: A Closer Look at Existing Evidence, Global Gender and Climate Alliance. <http://wedo.org/wpcontent/uploads/2016/11/GGCA-RP-FINAL.pdf>

Зміна клімату призвела до збільшення частоти катастроф, спричинених паводками та іншими екстремальними явищами, що впливає на населення, яке є економічно та соціально маргіналізованим. У цих групах жінки та діти, зокрема дівчата, часто є найбільш вразливими, через соціальні ролі, відсутність доступу до базових знань, інформації, зручностей, транспортних засобів та прав. Засоби до існування для чоловіків можуть бути більш доступними, ніж для жінок.

Відсутність ресурсів сповільнює спроможність жінок відновитися після катастроф. Післятравматичний стрес зростає після стихійних лих, особливо коли сім'ї переміщені і повинні жити у тимчасовому житлі в перенаселених умовах без приватного життя, відсутності майбутніх перспектив і обмежених засобів до існування. Це часто призводить до домашнього насильства, до якого жінки є найбільш вразливими.

Зміни клімату все більше змушують людей мігрувати, щоб знайти кращі соціальні та економічні можливості. Через існуючі соціальні норми, які диктують ролі та обов'язки, придатні для жінок і чоловіків, вони схильні по-різному реагувати на цю ситуацію. У багатьох країнах чоловіки мають більшу мобільність через соціальні норми, а також через матеріальні можливості. Чоловіки з більшою ймовірністю мігрують у райони, не пов'язані зі зміною клімату в пошуках зайнятості, тоді як у жінок менше можливостей для міграції, і вони частіше залишаються в постраждалому районі для догляду за сім'єю та домогосподарством. Жінки, як правило, змушені мігрувати тоді, коли вони є самотніми матерями. Проте, якщо їхній чоловік мігрує, обов'язки жінок збільшуються, оскільки вони повинні здійснювати додаткові заходи, які здійснювали чоловіки.

Розуміння ризиків та наслідків зміни клімату для жінок і чоловіків має важливе значення для вирішення цих ризиків та досягнення сталого розвитку. Для цього необхідно визначити їхні різні потреби та інтереси, а також заохочувати внесок жінок та чоловіків у розробку рішень. Цей інклюзивний підхід призведе до більш ефективних і стійких результатів.

Жінки відіграють важливу роль у відстоюванні свого права на більш широку участь у заходах щодо адаптації до зміни клімату та пом'якшення його наслідків, але до них поки ще не завжди прислухаються і не завжди погоджуються з ними взаємодіяти, так що про справедливість у сфері клімату говорити ще рано. Політика і проекти, котрі нехтували гендерними аспектами, з одного боку, не дозволяють повною мірою розкрити потенціал підходу, що передбачає реалізацію гендерних цілей і завдань з розширення прав і можливостей жінок в контексті зусиль з адапта-

ції і пом'якшення, і, з іншого боку, створюють ризик посилення існуючих диспропорцій і тому суперечать вимогам гендерної справедливості та гендерної рівності. Інша небезпека полягає в тому, що пропонований підхід може не дати жінкам тих вигод і переваг, які він міг або повинен був би забезпечити.

Обговорення проблеми пом'якшення наслідків і адаптації до змін клімату, дуже часто, не враховують гендерні аспекти зміни клімату. До сьогодні дана проблема вважається «гендерно-нейтральною». За винятком кількох країн представництво жінок, що беруть участь в процесі обговорень на міжнародному та національному рівнях, невелике.

У даній ситуації цілі впровадження гендерного підходу повинні полягати в наступному:

- Гарантувати рівне представництво жінок і чоловіків на всіх рівнях прийняття рішень, які стосуються політики і політичних інструментів щодо пом'якшення наслідків різкої зміни клімату і знищення екосистем.
- Гарантувати рівне представництво жінок і чоловіків на всіх рівнях прийняття рішень, які стосуються політики і політичних інструментів, спрямованих на поліпшення можливостей адаптації спільнот в усьому світі.
- Гарантувати, що всі політики і політичні стратегії беруть до уваги вплив зміни клімату на стан обох статей.

Жінки і чоловіки мають рівні права на здорове життя і гідний зарібок. Очікувані зміни клімату становлять загрозу, як для першого, так і для другого. У цих умовах надзвичайно важливо гарантувати, що чоловіки і жінки отримають рівні можливості на виживання.

Рекомендовані заходи:

- Дослідження: для того, щоб підвищити рівень підготовленості при пом'якшенні наслідків подальшого погіршення стану навколишнього середовища, важливо продовжувати дослідження вкладу жінок і чоловіків у зміну клімату, а також впливу різних рішень (соціальних, економічних, інституційних і технологічних) на становище обох статей.
- Обстеження домогосподарств: опитування домогосподарств можуть допомогти визначити різні ролі, які жінки і чоловіки відіграють в управлінні ресурсами домогосподарства, які впливають на навколишнє середовище.

- Кампанія з підвищення інформованості: Краща обізнаність означає не тільки кращу підготовленість, але також можливість вживати превентивних заходів для пом'якшення загроз. Оцінка емісії парникових газів на рівні домогосподарств (наприклад, при використанні неефективних побутових приладів, моторизованих транспортних засобів, зайве використання світлових, обігрівальних і охолоджуючих систем або застосування брудного палива, сільськогосподарських або побутових хімічних речовин і т.д.), представлена окремо для кожної статі, і вибір відповідної аудиторії для інформування можуть значно збільшити можливість жінок і чоловіків вживати заходів для пом'якшення наслідків зміни клімату та зменшення викидів.
- Навчання та обмін досвідом: організація навчальних семінарів для жінок і чоловіків для того, щоб екологічно чисті технології і урядова допомога з підвищення ефективності і/або здатності до адаптації були доступні як чоловікам, так і жінкам.
- Участь організацій громадянського суспільства: необхідно мобілізувати громадські організації у всьому світі для збору і поширення інформації про зміни клімату та його вплив на становище обох статей.
- Створення робочої групи, відповідальної за інтеграцію гендерного підходу на всіх стадіях розробки і здійснення проектів: необхідно гарантувати, щоб загальна політика і конкретні політичні заходи враховували б проблеми як чоловіків, так і жінок, а також брали до уваги можливості і навички обох статей, які можна використовувати для зменшення наслідків та адаптації до змін клімату.

6.5. Гендерний підхід і вода

Вода надзвичайно важлива як для правильного функціонування екосистем, так і для нормального життя людства. І те, і інше необхідно для досягнення стійкого розвитку. Доступність, використання і управління водними ресурсами мають різне значення для жінок і чоловіків. Розуміння гендерних відмінностей і нерівності критично важливо при здійсненні будь-яких заходів, спрямованих на поліпшення водопостачання, санітарних умов та управління водними ресурсами.

В управлінні водними ресурсами рідко враховується гендерний підхід. Ситуацію ускладнює ще й розпад інфраструктури, що відповідає за водопостачання і каналізацію. Це призводить до того, що через виток

води з трубопроводів чиста вода змішується зі стічними водами, а значна частина її втрачається (втрата води, згідно з оцінками, становить понад 50%). Отже, навіть якщо окремі жінки і чоловіки знають про цю проблему, їх можливості змінити ситуацію без втручання уряду обмежені.

Однак, на рівні домогосподарства гендерні відмінності у використанні води більш очевидні. Проведення гендерного аналізу використання води необхідно в зв'язку з тим, що в багатьох регіонах існує нестача води або ж певні соціальні групи відчують труднощі в отриманні регулярного, надійного і ефективного доступу до води. Отже, моделі споживання води і її збереження стають все більш значущими. В середньому, жінки використовують води більше, ніж чоловіки, оскільки вони, як правило, виконують більше домашньої роботи: прання, приготування їжі, прибирання, садівництво. Особливості споживання води жінками визначаються їх відношенням до води (з точки зору її вартості), а також якістю використовуваних побутових приладів. Чоловіки на рівні домогосподарства зазвичай відповідають за підтримку системи водопостачання та каналізації, а також за вибір побутових приладів.

Важливо, що гендерні відмінності краще видно в сільській місцевості, ніж у місті. Сільське населення зазвичай використовує більше води, ніж міське, оскільки вода потрібна для сільськогосподарської діяльності. Споживання води для сільськогосподарських потреб є найзначнішим в більшості країн. Комерціалізація і індустріалізація сільського господарства, сприяючи економії від масштабу в сільському господарстві збільшили дефіцит води, особливо в країнах з тендітною екосистемою (наприклад, країни Середньої Азії і Середземноморського регіону). Так, в країнах Середньої Азії частка води, що використовується у сільському господарстві, становить понад 90% від загальної кількості споживаної води.

Ще однією зростаючою проблемою в країнах Європи і СНД є забруднення води. Жінки і чоловіки вносять свій внесок в цю проблему і, в той же час, страждають від неї. Найбільш поширеними джерелами забруднення є виробничі відходи, відходи життєдіяльності людини, хімікати, пестициди і добрива, які використовуються в сільському господарстві. За оцінками в даний час в Європі 120 мільйонів осіб, тобто кожна сьома особа, не мають доступу до безпечної для здоров'я питної води і нормальної каналізації. Це робить їх уразливими до хвороб, що поширюються через воду, таких як холера, бактеріальна дизентерія, коли-бацилярна інфекція, вірусний гепатит А та черевний тиф.

На рівні домогосподарств гендерні відмінності у використанні води залежать від статусу домогосподарства (проживання в місті чи сільській місцевості, високий або низький дохід, приватний або комунальний будинок, високий або низький рівень освіти, система культурних цінностей і т.д.). Серед жінок зросло споживання миючих та пральних засобів, господарського та туалетного мила, інших косметичних засобів та парфумерії, а також фільтрів для очищення води і бутильованої води. Ця тенденція свідчить про те, що, з одного боку, підвищується якість життя, поліпшується доступ до продуктів (яких раніше не вистачало), але при цьому посилюється турбота про якість проточної води. З іншого боку, все більше використання хімікатів при виконанні домашньої роботи збільшує забруднення води, так як очисні споруди не мають обладнання, пристосованого для очищення води від багатьох сучасних хімічних речовин, що використовуються у виробництві домашніх миючих засобів, а також косметичних засобів та парфумерії. Типова чоловіча модель використання води в містах включає в себе миття машин і полив приватних замських ділянок, що призводить до забруднення води залишками бензину, миючими засобами та/або добривами і пестицидами.

У багатьох країнах недостатній доступ до води і каналізації частіше зустрічається в сільських домогосподарствах і в основному впливає на жінок, тому що:

- Великий відсоток сільських домогосподарств не підключені до центральної системи водопостачання та каналізації і змушені покладатися на місцеві джерела питної води (артезіанські свердловини і/або джерела). Жінки змушені витратити значну частину часу на те, щоб принести воду.
- Багато хто використовує примітивні вбиральні, розташовані на вулиці, що вносить свій внесок в поширення хвороб.
- Часто люди піддаються впливу води, забрудненої хімікатами, добривами і пестицидами, особливо в районах іригаційного і/або інтенсивного сільського господарства. Це може стати додатковою причиною вроджених дефектів і захворювань, а також порушення репродуктивних функцій.

Таким чином, цілями впровадження гендерного підходу у сфері управління водними ресурсами може бути:

- Забезпечити рівне представництво жінок і чоловіків при прийнятті рішень, що стосуються використання водних ресурсів та каналізації.

- Забезпечити гендерний баланс в структурах, які відповідають за управління водними ресурсами.
- Забезпечити, щоб всі проекти і заходи враховували наслідки нестачі і забруднення води для обох статей.

Жінки і чоловіки мають рівні права на чисту воду і, отже, мають право на рівну участь у прийнятті рішень, які стосуються використання водних ресурсів. Для того щоб забезпечити нормальне існування людині потрібно, як мінімум, 20 літрів в день. Безпосереднє залучення чоловіків і жінок в складання урядових програм і проектів, які спрямовані на охорону водних ресурсів, значно підвищить їх ефективність. Більш того, такі програми і проекти тільки посилять свої позиції, якщо будуть враховувати моделі використання води жінками і чоловіками та інтереси обох статей, а також вплив забруднення води на здоров'я.

В Україні через миття залізничних нафтових цистерн, а також у зв'язку з тим, що система каналізації не відповідає вимогам, в будинках і на вулицях виникали розливи стічних вод.

Коли жінки звернулися до місцевої влади, їм було відмовлено у виділенні коштів на вирішення даної проблеми. За сприяння громадських організацій, що займаються проблемами навколишнього середовища, жінки організували зустріч з жителями району, почали політичну кампанію і подали позов до суду на місцеву владу. У результаті місцева влада виділила ресурси на завершення спорудження каналізаційного насоса, профінансували роботи з охорони навколишнього середовища і закрили підприємство з миття нафтових цистерн, яке створювало загрозу.

Рекомендовані заходи:

- Дослідження: Важливо продовжувати дослідження вкладу жінок і чоловіків у проблеми, пов'язані з водою, а також впливу різних рішень (економічних, інституційних і технологічних) на здоров'я і соціальний статус жінок і чоловіків.
- Збір гендерної статистики: для поліпшення політики та процесу прийняття рішень потрібно більше інформації про особливості водокористування жінок та чоловіків.

- Обстеження домогосподарств: опитування домогосподарств можуть допомогти визначити ті ролі, які відіграють жінки і чоловіки в управлінні водними ресурсами і каналізацією, а також виявити гендерні відмінності гігієни.
- Кампанії з підвищення інформованості: Краща обізнаність означає не тільки кращу підготовленість, але також можливість вживати превентивні заходи щодо зниження ризиків, пов'язаних з водопостачанням.
- Розвиток можливостей і обмін досвідом: Важлива організація навчальних семінарів для жінок і чоловіків для того, щоб екологічно чисті технології і урядова допомога щодо поліпшення ефективності водопостачання та використання води, були доступні як чоловікам, так і жінкам.

6.6. Гендерний підхід та деградація земель

Земля підтримує все живе, але понад третина — понад 2 мільярди гектарів земель нашої планети — деградовані Мета Конвенції ООН щодо боротьби з опустелюванням полягає в тому, щоб кожна країна могла уникнути нової деградації земель, і близько 500 мільйонів гектарів деградованих земель в усьому світі були відновлені.

У багатьох країнах світу жінки відіграють значну роль у використанні та догляді за землею. Збільшення рівноправного доступу до ключових ресурсів та забезпечення землеволодіння для жінок може значно покращити рівень їх існування та запобігти деградації земель. Для цього потрібні цілеспрямовані дії, такі як збільшення можливостей жінок для доступу до ресурсів, які їм потрібні, включаючи безпечне землеволодіння, кредит та технології для покращення засобів до існування, управління земельними ресурсами та боротьба з посухою.

Деградація земель — це зменшення чи втрата біологічної або економічної продуктивності, або складності сільськогосподарських угідь, пасовищ, лучних територій, лісів та заліснених територій, що виникають в результаті сукупного впливу природних кліматичних процесів та діяльності людини, таких як забруднення землі, ерозія ґрунту та руйнування рослинного покриву.

Близько 30% нашої планети — деградовані землі і деградація тільки посилюється протягом останніх 30 років. Від деградації земель постраж-

дали щонайменше 1,5 мільярда людей, що призвело до нестачі продовольчих ресурсів, бідності та вразливості. За останні 200 років людство перетворило 70% лучних екосистем та 50% савани на сільськогосподарські угіддя. У період з 1985 по 2005 рр. світові врожаї та пасовища зросли більш ніж на 154 млн. га. Комерційне сільське господарство є причиною близько 80% вирубки лісів по всьому світу³³.

Серед основних соціальних чинників деградації земель можна виділити такі: 1) зростання сільського населення — кількість людей, що залежать від земельних ресурсів, зростає з кожним роком, зростання населення впливає на зменшення розмірів господарств та зниження виробництва; 2) обмежені земельні ресурси: у деяких регіонах світу більше не вистачає площ корисної землі; 3) нерівні права на землю: у 28-ми країнах світу жінки та чоловіки мають однакові права на доступ та володіння землею, однак у інших країнах жінки мають доступ до землі, на яку вони покладаються як на джерело їжі, доходу та як на притулок, лише через їхні стосунки з родичем чоловічої статі — чоловіком, батьком або братом. Такий стан справ піддає їх ризикам витіснення та експлуатації. Коли жінки мають захищені права на землю, їх становище покращується, і вони краще піклуються про себе, свою родину та свою землю³⁴.

Гендерні ролі жінок та чоловіків у землекористуванні часто різняться. Роль жінок у сільськогосподарських регіонах, що зазнали деградації землі, зазвичай пов'язані з доглядом за дітьми та літніми людьми, а також неоплачуваною домашньою роботою, такою як приготування їжі, догляд за худобою, збір лікарських рослин та ягід, вирощування овочів, збір води та деревини та ін. Ролі чоловіків, зазвичай, концентруються на комерційній діяльності, такий як вирощування промислово цінних культур, розведення великої худоби, в першу чергу для торгівлі. Чоловіки, зазвичай, приймають рішення щодо землекористування та планують діяльність господарств (ферм). Часто чоловіки змушені шукати робочі місця у великих містах, залишаючи при цьому жінок у нових ролях та покладаючи на них турботу про родину та землю.

---

³³ GEF. Land Degradation. <https://www.thegef.org/topics/land-degradation> UNCCD. 2017. Turning the Tide: The gender factor in achieving the Land Degradation Neutrality. <http://www2.unccd.int/publications/turning-tide-genderfactor-achieving-land-degradation-neutrality>

³⁴ UNCCD. 2017. Turning the Tide: The gender factor in achieving the Land Degradation Neutrality. <http://www2.unccd.int/publications/turningtide-genderfactor-achieving-land-degradation-neutrality>

Деградація земель посилює соціальну нерівність, внаслідок чого зменшуються площі землі, придатні для ведення сільського господарства та продуктивної життєдіяльності, а також виникає конкуренція за родючі землі. Бідність, що випливає з цього, в поєднанні з існуючими гендерними відмінностями щодо доступу та контролю над землею, загострює гендерну нерівність. Це включає збільшення внутрішньої відповідальності за управління ресурсами, незважаючи на постійний дефіцит продуктів харчування та зменшення доходів. Така ситуація робить жінок і чоловіків більш вразливими до бідності та більш залежить від тих, хто контролює землю.

Нерівні права на землю можуть призвести до управлінських рішень, які прискорюють деградацію земель. Без захищених прав на землю, фермери мають обмежені можливості для прийняття рішень, а також мало доступу до кредитів, організацій розвитку сільських районів та інших сільськогосподарських ресурсів та послуг. Ці проблеми спричиняють деградацію земель, спонукаючи бідних жінок та чоловіків нераціонально експлуатувати природно-ресурсну базу.

У США чоловіки відкидають «зелену» поведінку, оскільки вона сприймається як жіноча. Турбота про довкілля співвідносяться зі стереотипною жіночістю і повністю протилежна традиційній маскулінності.

У Іспанії, в регіонах, де часто трапляються природні пожежі з руйнівними наслідками, чоловіки становлять 91,8% людей, звинувачених та затриманих під час підпалу.

Джерела:

Greenpeace España. Incendios. <http://www.greenpeace.org/espana/es/Trabajamosen/Bosques/Incendiosforestales-en-Espana/>

Men Engage Alliance. 2016. Men, Masculinities and Climate Change: A Discussion Paper. <https://promundo.org.br/wpcontent/uploads/sites/2/2016/04/Men-Masculinities-Climate-Change.pdf>

Гендерний підхід у галузі деградації земель дозволяє залучити жінок і чоловіків як союзників та партнерів для вирішення проблеми. Цей цілісний підхід дозволить збільшити людський капітал, необхідний для боротьби з деградацією земель. В той же час, це допоможе змінити ціннос-

ті, сприйняття та ставлення до гендерних ролей, навичок та можливостей як жінок, так і чоловіків.

У Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням зазначається, що нейтральний рівень деградації земель — це стан за якого кількість та якість земельних ресурсів, необхідних для підтримки функцій і послуг екосистем, а також забезпечення продовольчої безпеки, залишаються стабільними або збільшуються в межах певних часових та просторових масштабів та екосистем. Стале землекористування — стосується практики та технологій, спрямованих на інтеграцію управління землею, водою, біорізноманіттям та іншими екологічними ресурсами для задоволення потреб людей, одночасно забезпечуючи довгострокову стійкість екосистемних послуг та засобів до існування.

Нейтральний рівень деградації земель є інструментом для покращення впровадження Конвенції ООН про боротьбу з опустелюванням за допомогою сприяння ефективного планування землекористування та практиці сталого управління земельними ресурсами, що підвищує стійкість земельних ресурсів та громад, які безпосередньо залежать від них, уникаючи подальшого розвитку деградації. Завдяки Програмі встановленню цільового нейтрального рівня деградації земель країни погодилися встановити добровільні національні цілі, спрямовані на припинення деградації земель до 2030 року³⁵.

Ключові напрямки нейтрального рівня деградації земель³⁶:

1. Участь. Необхідно забезпечити участь та врахування інтересів різних груп жінок та чоловіків у державних програмах, пов'язаних із земельними ресурсами. Це можна зробити за допомогою стимулів, включаючи фінансування та підтримку проектів, що стосуються прав жінок на землю та отримання доходів, а також спрямованих на досягнення гендерного паритету.
2. Інновації. Створюючи інноваційні підходи, засновані на існуючих передових практиках, уряди можуть зміцнити права жінок на володіння землею та продукцією.

---

³⁵ UNCCD. Scientific Conceptual Framework for Land Degradation Neutrality: A Report of the Science-Policy Interface. http://www2.unccd.int/sites/default/files/documents/2017-08/LDN_CF_report_webenglish.pdf

³⁶ UNCCD. 2017. Turning the Tide: The gender factor in achieving the Land Degradation Neutrality. <http://www2.unccd.int/publications/turning-tide-gender-factor-achievingland-degradation-neutrality>

3. Кредитні позики. Підвищуючи доступ жінок до фінансових ресурсів, сільськогосподарське виробництво в країнах, що розвиваються, збільшується на 2,5–4%.
4. Поширення знань Жінкам слід скористатися науковими досягненнями, що посилюватиме їх традиційні знання.

6.7. Гендерний підхід та використання відходів

Мільйони людей у світі заробляють на життя збором, сортуванням, переробкою і торгівлею цінних матеріалів, що містяться в викинутих речах і відходах. Це важливий сектор неофіційною економіки. І саме його представники в багатьох країнах є єдиними організаторами збору твердих побутових відходів. Їх діяльність покращує ситуацію в сфері громадської охорони здоров'я і скорочує витрати місцевої влади щодо раціонального використання твердих відходів. Крім того, викиди від повторного використання матеріалів в чотири рази менші, ніж викиди від їх спалюванні³⁷, тому особи, які займаються збором вторинної сировини, допомагають зменшити викиди парникових газів.

При цьому, незважаючи на величезний внесок в забезпечення благополуччя суспільства, збирачі вторинної сировини нерідко живуть і працюють в жорстких умовах (часто поблизу сміттєзвалищ), маючи низький соціальний статус і не отримуючи від місцевої влади майже ніякої підтримки. Серед збирачів вторинної сировини дуже багато жінок та дітей. Наприклад, в окремих містах Індії серед збирачів вторинної сировини близько 80% складають жінки, а в Бразилії жінки складають до 56% осіб, які займаються сортуванням сміття та збором вторинної сировини. За неофіційними даними організацій, які працюють у сфері захисту довкілля в Україні частка жінок та дітей серед сортувальників сміття та збирачів вторинної сировини може складати до 60% осіб.

У деяких країнах існують окремі жіночі об'єднання збирачок вторинної сировини. До таких належить індійський кооператив SWaCH. Завдяки тривалій колективній боротьбі за суспільне визнання і кількісну оцінку свого вкладу в раціональне використання відходів, у місті Пуна жін-

---

³⁷ Assessment of Materials Management Options for the Massachusetts Solid Waste Master Plan Review. Final Report. Tellus Institute, 2008. Boston MA. // https://www.tellus.org/pub/Final_Report-Materials_Management_Options_for_MA_SW_Master_Plan_Review_-_With_Appendices_-_12-08.pdf

ки, які неофіційно займаються збором вторинної сировини, мають статус «зелених комірців»³⁸ У 2012 році, з урахуванням того, що доходи членкинь SWaCH в два–три рази перевищили їх заробітки до створення кооперативу, місцева влада, на знак визнання заслуг жінок-збиральниць вторинної сировини, оголосили про поширення цієї практики ще в 15 житлових кварталах міста.

До числа основних гендерних проблем, з якими стикаються жінки-збиральниці вторинної сировини, можна віднести:

- відмова в доступі до найбільш цінної вторинної сировини та ефективних способів сортування і переробки;
- відсутність можливості впливати на прийняття рішень щодо раціонального використання відходів у своїх громадах і прояв неповаги в тих випадках, коли жінки-збиральниці вторинної сировини намагаються заявити про свої потреби і інтереси;
- збереження перешкод до участі жінок у суспільному житті, таких як відносини нерівності в домогосподарствах, що перешкоджає участі жінок у роботі громадських організацій;
- брак знань, сил і часу для представлення своїх інтересів на рівні прийняття рішень.

Навіть в тих випадках, коли збір вторинної сировини отримує офіційний статус, жінки часто не мають рівних з чоловіками прав на справедливий рівень оплати праці. Прикладом служить сектор твердих побутових відходів у Бразилії. Згідно підсумками гендерного аналізу офіційної «Інформаційної системи з оцінки ризику», де містяться відомості про співробітників комерційних підприємств, у всіх вікових групах чоловіки-збирачі вторинної сировини заробляють набагато більше жінок, причому в групах з високими доходами (більш ніж в десять разів перевищують мінімальний розмір оплати праці), немає жодної жінки³⁹. Можливо, саме тому жінки вважають за краще вступати до кооперативів або об'єднань жінок-збиральниць вторинної сировини, вважаючи ці

---

³⁸ Integrating Waste Pickers into Municipal Solid Waste Management in Pune, India WIEGO Policy Brief (Urban Policies) No 8 July 2012 // https://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/Chikarmane_WIEGO_PB8.pdf

³⁹ Сила синергии. Взаимосвязь гендерного равенства, экономического развития и экологической устойчивости. Программа развития Организации Объединенных Наций, Valeur, s.r.o., Slovak Republic, 2013 // https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/PowerfulSynergies_RUS.pdf

організації більш перспективними в плані поліпшення умов праці. У Бразилії кількість жінок-збиральниць вторинної сировини, організованих в асоціації та кооперативи, збільшилася з 18% в 1993 році до 55% в 1998 році⁴⁰. Однією з причин, що пояснюють привабливість таких об'єднань для жінок, є можливість користування послугами з догляду за дитиною і рівноправність у доходах.

Таким чином, гендерний підхід до діяльності зі збору вторинної сировини вимагає врахування тих численних аспектів підпорядкованості, які визначають становище жінок вдома, на робочому місці і в відповідних організаціях. Такий підхід, зміцнюючи можливості жінок і їх право відкрито висловлювати свою думку, покликаний забезпечувати жінок-збиральниць вторинної сировини інструментами впливу на прийняття рішень у галузі раціонального використання відходів та питання захисту довкілля загалом.

---

⁴⁰ Сила синергии. Взаимосвязь гендерного равенства, экономического развития и экологической устойчивости. Программа развития Организации Объединенных Наций, Valeur, s.r.o., Slovak Republic, 2013 // https://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/PowerfulSynergies_RUS.pdf

ВИСНОВКИ

Гендерна рівність є однією з умов забезпечення суспільного розвитку. В цілому реальна, а не формальна рівність визнається однією з найбільш важливих цінностей демократичного суспільства. На практиці забезпечення гендерної рівності відбувається за допомогою інструментів гендерного підходу. Інструменти гендерного підходу є доволі ефективними у питаннях впливу на довкілля та збереження навколишнього природного середовища. Зокрема, гендерний підхід забезпечує краще розуміння у ставленні жінок і чоловіків до довкілля (знання, потреби, ролі, пріоритети). Гендерний підхід визначає різні ефективні способи доступу, використання та контролю природних ресурсів та послуг для жінок і чоловіків та/або їх груп. Гендерний підхід підтримує рівні можливості для жінок і чоловіків та /або їх груп щодо отримання вигод від екологічної політики та проектів. Гендерний підхід також створює можливості максимально збільшити внесок як жінок, так і чоловіків в сталий розвиток.

Системне впровадження гендерного підходу галузі захисту довкілля в Україні можливе за умови:

- включення гендерних аспектів до змісту нормативних документів у галузі захисту довкілля, включаючи розробку чіткого плану дій з інтеграції гендерного підходу;
- збору і аналізу даних розподілених за статтю, розробка ефективних гендерних індикаторів прогресу у галузі захисту довкілля і проведення гендерних аудитів для розширення участі жінок на рівні прийняття рішень у галузі;
- проведення багатосторонніх консультацій за участю жінок і жіночих організацій, з тим щоб чіткіше визначити роль і вплив жінок на природоохоронну та екологічну політику в Україні;
- проведення консультацій з різними групами жінок та чоловіків на етапі планування стратегій, політик та заходів у галузі захисту довкілля, використання гендерночутливих партисипаторних інструментів для залучення жінок і чоловіків з різних груп;

- розгляду питань прав і можливостей жінок та чоловіків у захисті довілля, як гендерних питань, а також визнання більш широких питань владних відносин, управління і доступу до ресурсів для вразливих груп жінок та чоловіків.

На даному етапі для впровадження гендерного підходу у галузі захисту довілля існує ряд викликів, зокрема:

1. Низький рівень обізнаності щодо тематики гендерної рівності у середовищі фахівців, експертів, державних службовців та інших осіб, що займаються питаннями захисту довілля. Хоча політика гендерної рівності впроваджується в Україні вже протягом 20 років, і має значну законодавчо-правову базу, велика кількість фахівців, державних службовців і посадових осіб органів публічної влади мають хибні уявлення про «гендерну рівність» та не поділяють цілей та цінностей гендерної рівності.
2. Обмежене розуміння органами державної влади та органами місцевого самоврядування гендерного підходу, виключно, як інструменту досягнення цілей гендерної рівності та уповноваження жінок, а не як інструменту підвищення ефективності та якості управлінських рішень. У межах такого розуміння поза увагою залишаються стратегічні гендерні інтереси, зокрема зміна соціальних норм, які дискримінують жінок/чоловіків та/або їх групи, а також обмежують їх доступ до певних сфер діяльності й прийняття рішень, перешкоджають їхній особистісній реалізації.
3. Відсутність законодавчого забезпечення застосування гендерного підходу у галузі захисту довілля. Вимоги щодо застосування гендерного підходу, переважно, мають рекомендаційний, а не обов'язковий характер.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ

Вплив на довкілля (*environmental impact*) — будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, в тому числі наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів.

Гендер (*gender*) — це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

Гендер та розвиток (*gender and development*) — підхід, орієнтований на соціально побудовану основу відмінностей та нерівних відносин між жінками та чоловіками, підкреслює необхідність переглядати існуючі гендерні стереотипи та визнає внесок рівний жінок та чоловіків у розвиток.

Гендерна державна політика/державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей (*gender governmental policy/governmental policy of equal rights and opportunities*) — система дій державного рівня, що має на меті встановлення дійсної рівності жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. В Україні впроваджується з 1.01.2006 р. — моменту набуття чинності Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків».

Гендерна компетентність (*gender competence*) — інтегрована сукупність цінностей, ставлень, знань, умінь, навичок щодо сфери гендерних знань як складової сфери прав людини, що набута у процесі навчання

та дає змогу ефективно впроваджувати принцип рівних прав та можливостей різних статей в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Гендерна обізнаність (*gender awareness*) — здатність бачити суспільство з точки зору гендерних ролей та розуміти, як це вплинуло на потреби жінок порівняно з потребами чоловіків. Вживається вираз «дивитись через гендерні окуляри».

Гендерна політика (політика гендерної рівності) (*gender policy, gender equality policy*) — це заходи спрямовані на досягнення рівності жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Гендерна рівність (*gender equality*) — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Протилежним поняттям є гендерна нерівність.

Гендерна нерівність (*gender inequality*) — відмінності та нерівності, що формуються у процесі реалізації соціальних ролей жінок і чоловіків, у взаємодії та за допомоги інституцій.

Гендерна чутливість (*gender sensitivity*) — здатність визнавати існуючі гендерні відмінності, наявність у суспільстві дискримінації за ознакою статі, проявів нерівності та враховувати ці аспекти у стратегіях та діях. Протилежним поняттям є гендерна сліпота.

Гендерна сліпота (*gender blindness*) — нездатність визнавати та бачити прояви гендерної дискримінації та сексизму на всіх рівнях та у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна упередженість (*gender bias*) — передбачувані дії чи думки, засновані на уявленні про те, що жінки не є рівними чоловікам у правах та гідності.

Гендерна ідентичність людини (*gender identity*) — сприйняття людиною своєї особистості, може співпадати або не співпадати із статтю, що визначена при народженні.

Гендерна справедливість (*gender justice*) — передбачає рівноправність і справедливість у розподілі благ і відповідальності між жінками та чоловіками. Згідно з цією концепцією, жінки та чоловіки мають різні потреби й переваги, і ці відмінності повинні бути виявлені та враховані для усунення дисбалансу між статтями.

Гендерна статистика (*gender statistic*) — статистика, що віддзеркалює дійсне становище різних статей та робить видимими гендерні проблеми та відносини у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерне бюджетування (*gender budgeting/ gender responsive budgeting*) — стратегія, що забезпечує та передбачає гендерно чутливе оцінювання бюджетів, урахування гендерного аспекту на всіх рівнях бюджетного процесу та реструктуризація доходів і видатків задля забезпечення дійсної гендерної рівності.

Гендерне насильство (*gender violence*) — насильство, що чиниться над особою іншої статі, з метою досягнення домінування та контролю поведінки шляхом експлуатації, дискримінації, погроз, репресій, обмежень тощо та має форми фізичного, сексуального, економічного та психологічного приниження. Різновидами гендерного насильства є насильство у сім'ї та домашнє насильство.

Гендерний аналіз (*gender analyse*) — збір та аналіз якісної інформації щодо виявлення існуючих проблем нерівності за ознакою статі та пошук шляхів їх вирішення. Гендерний аналіз дозволяє побачити та порівняти яким чином і чому політичні, економічні, соціальні та інші фактори, в т. ч. державний політичний курс, законодавство, існуючі програми впливають на жінок та чоловіків.

Гендерний аудит (*gender audit*) — інструмент і процес, що базується на методології активної участі (т. зв. партисипативний аудит) та сприяє ефективному навчанню організації практичному застосуванню комплексного гендерного підходу.

Гендерний баланс (*gender balance*) — збалансоване представництво різних статей (не менш ніж 30%) на всіх рівнях та у всіх сферах суспільства. Для досягнення гендерного балансу можуть бути використані спеціальні методи щодо стратегії найму та просування жінок кар'єрними сходами, в т. ч. квотування, позитивні дії, позитивна дискримінація.

Гендерний мейнстрімінг, комплексний гендерний підхід (*gender mainstreaming*) — стратегія подолання нерівності між чоловіками і жінками на всіх рівнях (міжнародному, національному, регіональному) та у будь-яких сферах життєдіяльності суспільства, в т. ч. організаційному розвитку. Передбачає виявлення та вивчення факторів, що сприяють появі, закріпленню та посиленню нерівності між жінками та чоловіками, пов'язаної з соціальними факторами та інституціями. ГМ ставить у

центр процесу формування політики, в т. ч. організаційної, людину з її потребами та можливостями.

Гендерні відносини (*gender relations*) — відносини, що визначають характер поведінки і соціальних зв'язків між особами різної статі при спілкуванні, здійсненні різних видів діяльності та розподілі владних можливостей у приватній та громадській сферах.

Гендерні квоти (*gender quotas*) — це політико-правовий спосіб згладжування наслідків гендерної дискримінації в усіх суспільних сферах шляхом надання легітимної політичної трибуни для артикуляції, представництва та реалізації відповідних соціальних інтересів.

Гендерні потреби практичні (*practical gender needs*) — потреби, пов'язані з умовами, в яких опиняються жінки та чоловіки через їхні гендерні ролі, усталені в суспільстві (зокрема, асоціювання з жінками виконання обов'язків із догляду за дітьми та іншими членами сім'ї, ведення домогосподарства), а також із ситуаціями, що виникають у зв'язку з нерівністю в умовах життя і праці (щодо продуктів харчування, води, житла, доходів, медичної допомоги, працевлаштування тощо);

Гендерні потреби стратегічні (*strategic gender needs*) — потреби, що спрямовані на усунення залежності жінок від чоловіків у суспільстві, пов'язані з розширенням можливостей жінок і залежать від конкретних соціальних, економічних і політичних умов.

Гендерні проблеми — (*gender problems*) проблеми, що стосуються різних груп жінок та чоловіків та пов'язані із забезпеченням гендерної рівності у суспільстві.

Гендерні розриви — (*gender gaps*) відмінності між жінками і чоловіками у будь-якій сфері, що стосуються ступеня їх участі, доступу до ресурсів, розміру винагороди, реалізації прав, повноважень та впливу, а також використання благ і переваг.

Екогендерний розрив — (*eco gender gap*) гендерний розрив у сфері екологічної та природоохоронної діяльності (кількість активістів та активісток екологічного руху, питання порядку денного захисту довкілля тощо). Термін запропонований Елл Хант (E. Hunt), у статті «Екогендерний розрив: чому пор ятунок планети сприймається як робота жінок?»

Екофемінізм — (*ecofeminism*) рух, який проводить паралель між експлуатацією жінок і природних ресурсів. Простіше кажучи: жінок, як і природні ресурси (природу), століттями використовували, експлуатува-

ли, в результаті це призвело до глибокої екологічної кризи. Відновлення екологічного балансу можливо тільки з викоріненням гендерної нерівності. Сьогодні ідеї екофемінізму можна зустріти в міжнародних офіційних документах. Гендерна рівність визнається ООН одним з факторів в боротьбі зі зміною клімату і збереження екосистем.

Гендерні стереотипи (*gender stereotypes*) — стандартизовані уявлення у суспільній свідомості про моделі поведінки і риси характеру, що відповідають поняттям «чоловіче» і «жіноче» та як соціальні норми мають надзвичайну стійкість і відтворюються з покоління в покоління.

Гендерно нейтральний підхід (*gender neutral approach*) — політика неврахування відмінностей у становищі різних груп жінок і чоловіків, їхніх статусах, потребах, пріоритетах. Такий підхід передбачає, що державна політика і відповідні державні/регіональні програми однаковою мірою впливають на всі групи населення;

Гендерно чутливий підхід (*gender sensitive approach*) — урахування специфічних соціальних, культурних, економічних, політичних, екологічних та інших характеристик умов життя та потреб жінок і чоловіків;

Гендерно чутлива мова (*gender-sensitive language*) — мова, в якій відсутні прояви сексизму та в якій використовуються фемінітиви — терміни, що позначають жіночі ролі, в першу чергу, на ринку праці (наприклад: менеджерка, керівниця, директорка, координаторка та ін.).

Гендерно чутливі індикатори (*gender-sensitive indicators*) — якісні та кількісні показники, що дозволяють з'ясувати дійсне становище статей у різних сферах та різних рівнях життєдіяльності суспільства. Наприклад: представництво різних статей на різних рівнях посад, рівень повноважень, рівень заробітної плати, можливості доступу до ресурсів, зайнятість продуктивною (оплачуваною) та непродуктивною (неоплачуваною) роботою тощо.

Гендерно чутливі послуги та продукти (*gender-sensitive services*) — продукти та послуги, що створюються та надаються з урахуванням гендерної складової, не містять ознак сексизму та мають на меті підтримку ідеї гендерної рівності.

Дискримінація (*discrimination*) — ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживан-

ня, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі. Визначають пряму, непряму Д. Законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Пряма дискримінація (*direct discrimination*) — ситуація, за якої з особою та/або групою осіб за їх певними ознаками поведуться менш прихильно, ніж з іншою особою та/або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків, коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Непряма дискримінація (*indirect discrimination*) — ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Дискримінація за ознакою статі, гендерна дискримінація (*gender discrimination*) — дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків. ГД є порушенням прав людини.

Довкілля (*environment*) — це все, з чим стикається людина в процесі свого існування: природне середовище, предмети використання та вжитку, умови повсякденного існування тощо.

Якість довкілля (*environmental quality*) — це ступінь відповідності умов середовища мешкання (природних і штучних екосистем і тих, що зазнали антропогенного впливу) потребам людини та інших живих істот.

Збалансований розвиток (стійкий розвиток, сталий розвиток) (*sustainable development*) — загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого роз-

витку у своїй доповіді Міжнародна комісія з довкілля та розвитку (Комісія Брундтланд), це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби».

Територія (*territory*) — частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси.

Генеральний план населеного пункту (*general plan settlement*) — містобудівна документація, що визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту.

Інтегрування гендерного підходу в організаційний розвиток (*integration of gender mainstreaming in the organization development*) — включення гендерної складової у стратегічні та операційні плани, проекти та програми установ та організацій, розробка гендерночутливих комунікаційних стратегій та послуг, запровадження посади, відповідальної за гендерний напрямок, проведення гендерного аудиту та моніторингу діяльності, організація навчання з гендерних питань.

Інструменти гендерної оцінки (*gender assessment tool*) — інструменти, що використовуються з метою оцінки дійсного становища різних статей та передбачають розробку висновків, пропозицій, рекомендацій щодо усунення проявів прямої та непрямой дискримінації за ознакою статі: гендерний аналіз, гендерний аудит, гендерний моніторинг, гендерно-правова експертиза, гендерна оцінка впливу тощо.

Маломобільні групи населення (*low mobility groups*) — особи, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, особи з дитячими візками.

Засоби безперешкодного доступу до об'єктів (*means unimpeded access to facilities*) — інженерно-технічні, функціональні частини (елементи, конструкції) будинків, споруд будь-якого призначення, що відповідають нормативним вимогам щодо забезпечення доступності і безпеки об'єктів для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, зокрема пандуси, підйомники та платформи для осіб з інвалідністю, звукові системи тощо.

Оцінка впливу на довкілля (*environmental impact assessment*) — процес визначення впливу на довкілля, спрямований на запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів. В Україні оцінка впливу на довкілля передбачає процедуру перед початком планованої господарської діяльності, що включає підготовку суб'єктами господарювання, органами державної влади та органами місцевого самоврядування звіту з оцінки впливу на довкілля, проведення громадського обговорення, аналізу інформації, наданої у звіті та надання висновку з оцінки впливу на довкілля уповноваженим органом.

Оцінка гендерного впливу (*gender impact assessment*) — процес визначення прямого чи опосередкованого впливу (позитивного, негативного чи нейтрального), коротко- та довгострокових наслідків реалізації публічної політики на становище жінок і чоловіків та/або їх груп, який дає змогу своєчасно усунути диспропорції та гендерну нерівність.

Підбурювання до дискримінації (*incitement to discrimination*) — вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками.

Позитивні дії, позитивна дискримінація (*affirmative action, positive discrimination*) — спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

Пособництво у дискримінації (*assistance in discrimination*) — будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації.

Процес підвищення гендерної обізнаності (*gender awareness raising*) — принцип, спрямований на те, щоб показати, як існуючі цінності та норми впливають на нашу картину реальності, формування стереотипів та механізмів підтримки нерівності щодо прав та можливостей різних груп жінок та чоловіків.

Природні рослинні ресурси (*natural plant resources*) — об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб.

Поводження з відходами (*waste management*) — дії, спрямовані на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, зберігання, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення, включаючи контроль за цими операціями та нагляд за місцями видалення.

Сексизм (*sexism*) — дискримінація за ознакою статі, що ґрунтується на уявленні про вигадану перевагу моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних та інших властивостей однієї статі над іншою.

Сексуальні домагання (*sexual harassment*) — дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

Торгівля людьми (*trafficking in human beings*) — здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

НОРМАТИВНО–ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ

Міжнародні документи:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, підписана 14 червня 1992 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text
2. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Прийнята резолюцією № 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text
3. Директива Ради Європи № 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 року про реалізацію принципів рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях доступу та постачання товарів і послуг. Режим доступу: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2017_IRF.pdf
4. Європейська соціальна хартія, від 3 травня 1996 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
5. Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, травень 2006 року (The European Charter for Equality Of Women And Men in Local Life, May 2006). Режим доступу: <https://www.auc.org.ua/novyna/yevropeyska-hartiya-rivnosti-zhinok-i-cholovikiv-u-zhyttimisecvyh-gromad>
6. Йоганесбурська декларація зі сталого розвитку, прийнята 4 вересня 2002 року. Режим доступу: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/decl_wssd.pdf
7. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) / Переклад з російської, публ. Сборник Международных договоров СССР, вып. XXXVII. М., 1983, С. 26–36. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207
8. Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті. Конвенцію ратифіковано Законом N 534-XIV від 19.03.99. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_272#Text

9. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, від 4.11.1950 р. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Найробська декларація, затверджена Генеральною Асамблеєю ООН у червні 1997 року. Режим доступу: <http://www.unepcom.ru/unep/basedocs/narobi-decl.html>
11. Пекінська Платформа Дій та Пекінська декларація, прийняті на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок у м. Пекін 15 вересня 1995 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
12. Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року: резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25 вересня 2015 року (Resolution of the United Nations General Assembly № 70/1 of 25 September, 2015 «Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development»). Режим доступу: <http://sdg.org.ua/ua/resources-2/344-2030-2015>
13. Стратегічний план з біорізноманіття на 2011–2020 роки та цільові завдання Айтї щодо біорізноманіття Конвенції про біорізноманіття. Режим доступу: <https://www.cbd.int/decision/cop/?id=12268>
14. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки (Council of Europe Gender Equality Strategy 2018–2023). Режим доступу: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
15. Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1999 року (Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_794#Text
16. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text

Закони України:

17. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

18. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
19. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
20. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
21. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
22. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
23. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
24. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення: Закон України від 10 січня 2002 року № 2918-III. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>
25. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>
26. Про відходи: Закон України від 5 березня 1998 року № 187/98-ВРVI. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>

Укази Президента України:

27. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5012015-19364>
28. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

Постанови Кабінету Міністрів України:

29. Питання проведення гендерно-правової експертизи: постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 року № 997. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п#Text>
30. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 року № 273. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п#Text>
31. Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми: постанова Кабінету Міністрів України від 5 вересня 2007 року № 1087. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-п#Text>
32. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 року № 390. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-п#Text>
33. Типове положення про відповідальний підрозділ з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 930. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#n18>
34. Типове положення радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 року № 930. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#n18>

Розпорядження Кабінету Міністрів України:

35. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 686-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-р#Text>
36. Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на період до 2021 року: розпорядження Кабіне-

ту Міністрів України від 5 вересня 2018 р. № 634-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2018-p#Text>

37. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248740679>

Накази міністерств:

38. Про Експертну раду з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі: наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 6 вересня 2010 року № 3036. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/17329.html>
39. Про затвердження Інструкції щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів: наказ Міністерства соціальної політики України, від 7 лютого 2020 року, № 86. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>
40. Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проектів нормативно-правових актів, визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства юстиції України від 12 травня 2006 року № 42/5: н, від 27 листопада 2018 року, № 3719/5. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/pravovi-zasadi-provedennya-genderno-pravovoi-ekspertizi>
41. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі: наказ Міністерства фінансів України від 2 січня 2019 року, № 1. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19#Text>
42. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо оцінювання гендерного впливу галузевих реформ: наказ Міністерства соціальної політики України, від 14 квітня 2020 року, № 257. Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/documents/5701.html>

Практичний посібник

Маріанна Колодій

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ТА ДОВКІЛЛЯ

За загальною редакцією *Олени Кравченко*

Комп'ютерна верстка — *Маріанна Кук*

Підписано до друку 29.07.2021 р. Формат 60*84/16.
Гарнітура Minion Pro. Папір офсетний. Офсетний друк.
Ум. друк. арк. 4,18. Наклад 200 прим.
Зам. № 2802

Видавництво «Компанія “Манускрипт”»
вул. Руська, 16/3, м. Львів, 79008
тел./факс: (032) 235–52–20.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 3628 від 19.11.2009 р.

ISBN 978-966-2400-96-0

9 789662 400960

Обкладинка розроблена з використанням ресурсів Freerik.com